

Yrd. Doç. Dr.
Sedat BAHADIR

Erbâbî

Yeni bir tekellüm yâdına düştü,
Darlattırım seni Âşık Mahirî.
Sırtına vururum taze palanı,
Terletirim seni Âşık Mahirî.

Mahirî

Gözleren çekerim siyah sürmeyi,
Parlattırım seni Âşık Erbâbî,
Alırsam dilime Arabî, Farsî,
Zorlattırım seni Âşık Erbâbî.

Erbâbî

Gece gün yalvarır varlı pirine,
Ne kadar huluskâr kış-ü kârına,
Erzurum'da verip seni birine,
Erletirim seni Âşık Mahirî.

Mahirî

Pirindir azizim âlemde ustan,
Olsun bu sözlerim dillerde destan,
Üstüne giydirip bir alı fistan,
Fırlattırım seni Âşık Erbâbî.

Erbâbî

Dil ile eylerim azizim henek,
Meşhur kelâm değil esrarı demek,
Atarım öntüne bir parça kemik,
Murlattırım seni Âşık Mahirî.

Mahirî

Ben âşığım her divanda durmazım,
Olur olmaz ile kendim yormazım,
Su içirir sonra arpa vermezim,
Zırlattırım seni Âşık Erbâbî.

T.C. Yusufeli Belediyesi
İnönü Cad. Merkez Mah. Yusufeli - ARTVİN

www.yusufeli.bel.tr

Mustafa Âdil ÖZDER

Dizisi

III

Doğu İllerimizde ÂŞIK KARŞILAŞMALARI

Yayına Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR

YUSUFELİ BELEDİYESİ

III

Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları

Mustafa Âdil Özder Dizisi: 3

**DOĞU İLLERİMİZDE
ÂŞIK KARŞILAŞMALARI**

**Yayına Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR**

YUSUFELİ

BELEDİYESİ

Mustafa Âdil ÖZDER Dizisi - 3
DOĞU İLLERİMİZDE ÂŞIK KARŞILAŞMALARI

ISBN : 978-605-66203-4-8

Editör

Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR

©Yusufeli Belediyesi

Bu kitabın tüm yayın hakları Yusufeli Belediyesine aittir.
İzinsiz çoğaltılamaz, Kısmen de olsa yayınlanamaz.
Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
www.yusufeli.bel.tr

Yusufeli Belediyesi Yayınları Birinci Baskı - Eylül 2017

Kapak Tasarımı : Tayfun AKSU

Grafik Tasarım ve Düzenleme : ***bumerang***
grafik

Mimarsinan Mahallesi 144. Sokak No:38 Kat :1 / 2 Atakum / SAMSUN
T: +90 506 204 81 44 - W: t.aksu@yandex.com

Baskı ve Cilt : **UGUR OFSET**

Pazar Mh. Mukayyitzade Sk. No:48 İlkadım / SAMSUN
T: +90 362 431 52 55 - W: www.ugurofset.com.tr

İÇİNDEKİLER

Hazırlayanın Ön Sözü	9
Mustafa Âdil Özder'in Okuyucuya Hitabı	11
Aydın Karasüleymanoğlu'nun Sunumu	13

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. HALK ŞAİRİ-ÂŞIK VE DİNLEYİCİSİ	15
1.2. HALKIMIZIN “BÂDELİ ÂŞIK” İNANIŞI	18
1.2.1. Efkârî'nin Bâde İçmesi	19
1.2.2. Muhibbî'nin Bâde İçmesi	23
1.2.3. Mahirî'nin Bâde İçmesi	24
1.2.4. Âşık Osman'ın Bâde İçmesi	27
1.2.5. Âşık Huzûrî	27
1.2.6. Âşık İznî	33
1.2.6. Âşık Keşfi	34
1.3. HİKÂYECİ ÂŞIK TIPLERİ	35

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KARŞILAŞMALARIN ÖZELLİĞİ VE TÖRESİ	37
2.2. KARŞILAŞMALAR	38
2.2.1. Şamili ile Muhibbî'nin Coşkunî ile Karşılaşması	38

2.2.1.1. Takılmaca	39
2.2.1.2. Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)	41
2.2.2. Muhibbî-Coşkunî Arasında	44
2.2.2.1. Taşlama Yerme	44
2.2.2.2. Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)	45
2.2.3. Elfâzî-Muhibbî Karşılaşması	50
2.2.3.1. Elfâzî ile Muhibbî Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)	51
2.2.3.2. Muhibbî-Elfâzî- Arasındaki Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)	54
2.2.4. Erbâbî- Mahirî Arasında	56
2.2.4.1. Erbâbî- Mahirî Arasındaki Takılmaca	57
2.2.4.2. Erbâbî- Mahirî Arasındaki	
1. Tekellüm-Atışma	58
2.2.4.3. Erbâbî- Mahirî Arasındaki	
2. Tekellüm-Atışma	59
2.2.4.4. Erbâbî- Mahirî Arasındaki Taşlama	61
2.2.4.5. Erbâbî-Mahirî Arasındaki Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)	63

2.2.4.6. Mahirî-Erbâbî Arasındaki Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)	66
2.2.5. Sümîânî-Şenlik Karşılaşması	67
2.2.5.1. Açılış Divanı	68
2.2.5.2. Soru-Cevap ile Tanıma	70
2.2.5.3. Şenlik, Sümîânî'nin Âşıklığını Sorguluyor	71
2.2.5.4. Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)	73
2.2.6. Çıldırî Şenlik-Şavşatlı Recâî Arasında	76
2.2.7. İznî-Feryâdî Değişmesi	77
2.2.7.1. Bulmaca (Muamma)	78
2.2.8. İznî-Huzûrî Değişmesi	80
2.2.8.1. Latife	80
2.2.9. Huzûrî-Kemalî Karşılaşması	81
2.2.9.1. Giriş Divanı	84
2.2.9.2. Tekellüm ve Atışma	85
2.2.9.3. Tekellüm ve İlişme	86
2.2.9.4. Sual-Cevap (Bağlamaca) 1. Fasıl	88
2.2.9.5. Sual-Cevap (Bağlamaca) 2. Fasıl	92
2.2.9.6. Huzûrî'den Taşlama	94

2.2.9.7. Karşılaşmaya Bağlama (Bitirme)	95
SONUÇ (KİTABIMIZ BİTERKEN)	99

HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ

Mustafa Âdil Özder, yapmış olduğu çalışmalarla Artvin folklor ve edebiyatına en fazla katkısı olan önemli bir şahsiyetlerden biridir. Kendisi de bir halk şairi olan Özder, 1930'da Azmî mahlasıyla halk şiirleri yazmaya başlamıştır. İlk eserlerini de Âşık edebiyatı üzerinde veren şair aynı zamanda dönemin önemli âşıklarıyla da birçok âşık karşılaşması yapmıştır. Yaşadığı dönemin imkânsızlıklarına rağmen at sırtında köyleri dolaşarak derlemelerde bulunmuş ve geçmişteki kültürü günümüze kadar taşımasını bilmiştir.

Yapmış olduğu derlemelerin birçoğu Türk Folklor Araştırmaları, Çoruh, Doğuş, Halk, Bizim Çoruh, Artvin'in Sesi, Hür Çoruh, Şavşat Postası, Turizm Dünyası, Kars Eli, Haber, Yeşil Artvin, Çıra, Sesimiz, Yeşil Çoruh, Ulus Ekspres... gibi çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Biyografisi Meydan Labrossa ansiklopedisine alınan Özder'in ölümünden sonra kitapları ve arşivi Artvin kütüphanesine bağışlanmıştır. Bunun yanında Özder'in yaşadığı dönemde yayına hazır hale getirdiği birçok eseri vardır. Bunların birçoğu Kültür Bakanlığı arşivlerinde beklemektedir. Bu nadide eserlerin de bir an önce bilim dünyasına sunulması zaruridir. Kültür bakanlığı arşivlerinde bekletilen birçok eserin bazıları şunlardır:

-Yusufelili Âşık Huzûrî (Hayatı ve heceli şiirleri, 250 daktilo sayfası).

-Âşık Huzûrî'nin Aruzlu Eserleri (200 daktilo sayfası).

-Artvin Folkloru-II (Gelenek ve görenekleri içeren 150 daktilo sayfası).

-Artvin Folkloru-III (Halk edebiyatı ürünlerini içeren 180 sayfa).

-Artvinli Şairler (121 halk şairinin hayat ve eserlerini içeren iki cilt halinde 800 sayfalık inceleme ve derleme).

-Yusufelili Ali Fahri Karabulut (Hayatı ve şiirleri, 134 sayfa).

1965 yılında Bursa Emek Basımevi tarafından basılan “*Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları I. Kitap*” adlı eserini “*Türk halkını ve onun kültürünü sevenlere*” armağan etmiştir. Halk kültürü açısından çok ehemmiyetli olan bu çalışma üzerinden birçok araştırmacının faydalanabileceği düşüncesiyle “*hiçbir karşılık beklemeden*” ve sadece “*hazırlayan*” bir kişi olarak çalışmak ve bilim dünyasına tanıtmak görevini üstlendim. Bu çalışmayla, hayatını halk bilimi çalışmalarına adanmış Mustafa Adil Özder’in değeri daha fazla bilinecektir. Hazırlamış olduğumuz bu kitap, iki bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde “*Halk şairi-âşık*” kavramları ele alınmış ve derlemesini yapmış olduğu bölgede “*bade içme geleneği*” hakkında değerli bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise Âşık karşılaşmalarını izah etmiş ve bu karşılaşmalardan örnekler vermiştir.

Bu eserin yayınlanmasında büyük emeği geçen Yusufeli Belediye Başkanı Sayın Eyüp Aytekin’e teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR
Artvin Çoruh Üniversitesi-2017

SAYIN OKUYUCU

Otuz yıldan bu yana Artvin ilimizden “Âşık” dediğimiz Halk-Saz şairleri ile folklor ve kimi de tarih bilgilerini araştırıp tespit etmekle meşgulüm. Bu sınır boyu ilimizin, sayıları elliyi aşan saz şairi var. Türk toplumuna olan kültürel hizmetlerini bu kitabın “*Giriş*” kısmında kısaca belirtmeye çalıştığımız bu şairlerin eserleri yüzlerce sayfa doldururdu.

Halk edebiyatımızın özel bir bölümünü kapsayan “*Âşık Edebiyatı*” ürünlerinin Çoruh boylarındaki örneklerini tümü ile bir arada bastırıp yaymak bir hayli güç, hatta benim için imkânsız. Halkımızın, özellikle Çoruh boyu ile Erzurum ve Kars illerimizin çok önem ve değer verdiği âşık karşılaşmalarını, onların diğer eserlerinden önce ayrı bir kitapta toplayıp sunarken, Halk edebiyatı tarihi ile meşgul olanlara ve olacıklara da ufak bir hizmette bulunabildiğimi sanıyorum. Bu inançlardır ki derlemiş olduğum ürünleri dosyalarda saklamaya gönlüm razı olmadı.

Kapsamı yaklaşık olarak üç kitap hacmine olan karşılaşma metinlerinin de bir arada ve bütün halinde yayınlanması mümkün olamıyor. Bu yüzden metinleri ve âşıklar hakkındaki kısaltmalı bilgileri elinizde bulunan bu birinci kitaba alıp, kalanları ayrı iki kitapta, bundan sonra çıkarmak zorunda kaldım. Şöyle ki çıkacak ikinci kitapta: “*Muhibbî-İdrakî; Hasankaleli Serdarî-Yusufelili Keşfî; Adanuçlu Cesimî-Ermeni Âşık Cihanî; Murgullu Âşık Osman-İranlı maşukası Halime; Yusufelili Mahirî-Maşukası İranlı Mahtaban; (Ayrıca Mahirî Gayretî, Coşkunî, Hicrânî, Filvarî; Huzûrî-Ardanuçlu Efkarî; Huzûrî-Poskovlu Müdami*” karşılaşmalı olarak yer alacaktır.

Üçüncü kitapta ise, “*Müdamî-Efkarî; Azmî-Huzûrî; Efkarî-Azmî; Azmî-Huzûrî; Efkarî-Seyrânî-Bürhânî; Tokdemir-Azmî; Yusufelili Pervanî-*

Erzincanlı kadın Âşık Güllühan ve ayrıca Arhavi-Murgul karşılamaları (Türkü atma) örnekleri” ki bunlar, ayrı bir özellikte yer almış oluyor. Sayın okuyucularımın ve âşıklarına vefalı duygularıyla dolu olan hemşerilerimizin bu yayınlara karşı beklediğim ilgiyi göstereceklerine umutluyum. Bu umutla, “*Âşık karşılaşmaları*”ndan sonra da “*Artvinli Şairler ve Âşıklar*”ın hayat ve eserleri üzerine olan çalışmalarımı toplu halde sunma kararındayım.

Derlediğim bilgileri yayıp tanıtmaya ve gelip geçmiş şairlerimizi, ünlü kişilerimizi, savaşlarda gönüllü fedailerimizi unutulmaktan kurtarıp çevremiz kültürüne ve “*meḡâhir*”ine hizmet etme sevdası bende yaşadıkça, yayınlarım da ilgi gördükçe isteklerimin olumluluk kazanmaması için bir engel kalmıyor demektir. Aramızdan ayrılmış şairlerimizi ve diğer şöhretleri bu vesileyle rahmetle anar, okuyucularını da saygı ve selamlarım. İnayet Ulu Tanrıdan; ilgi ve destek okuyucudan; çaba benden.

Mustafa Âdil Özder
Bursa 16 Mart 1965

DOĞU İLLERİNDE ÂŞIK KARŞILAŞMALARI

Geçmişte Artvin, Erzurum ve Kars illerinde âşık dinleme geleneğinin yaygın olduğu bilinmektedir. Radyonun, televizyonun günlük yaşama girmediği dönemlerde, sazıyla, sözüyle âşıkları dinlemek sosyal bir ihtiyaçtı. Özellikle uzun kış gecelerinde, halkın tekdüze yaşamına renk katan âşıklarımız köy köy gezip, şiirler söyler, öyküler anlatırdı. Böylece halkı hem eğlendirir hem de aydınlatırlardı.

Halk edebiyatımızın özel bir türü olan âşık karşılaşmaları da, izleyicilerden yoğun ilgi görmekte ve merakla izlenmekteydi. Atışma, sırayla şiirler söyleme (müşaare), bir torba içine konup tavana asılan maddenin şiirle tanımı (muamma) gibi etkinlikler coşkulu anlar yaşanmasına neden olurdu. İzleyiciler, âşıklardan birini tutar, rakibini sıkıştırıp alt edeni alkışlardı. Böylece, âşık karşılaşmalarında coşkular yaşanırdı. Günümüzde bu gelenek pek kalmamışsa da, festivallerde, özel günlerde ve de Artvin dışındaki derneklerimizde, benzer uygulamalar sürdürülmeye çalışılmaktadır. Geçmişte, halkevleri ile halkodalarında düzenlenen gecelerde, çıkarılan kültür dergilerinde ozanlarımıza geniş yer verilmekteydi.

Günümüzde bu etkinlikler nostalji haline gelmiş, kültür tarihimizin belli bir döneminde kalmıştır. İlimiz halk kültürüyle ilgili özgün çalışmalarda bulunan Mustafa Adil Özder, bu konuda da üç ayrı cilt halinde kitaplar hazırlamıştır. Bu kitapların Artvin Çoruh Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Sedat Bahadır'ın çabalarıyla yeniden bastırılması, yöre folkloruna emek veren bir büyüğümüze saygı olduğu kadar, gelecek kuşaklara da kaynak sunma hizmetidir. Halk kültürümüzün unutulmaya yüz tutmuş bir dalını gündeme taşımaktır.

“Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları” kitabında Özder öğretmenimiz, genel değerlendirmeden sonra âşıklık geleneğindeki ustacırac ilişkilerini, badeli âşık inancını, karşılaşmaların töresini, hikâyeci âşık tiplerini de ele almıştır. Bu kitabında, âşıklarımızın saptadığı karşılaşmalarına da yer vermiştir. Özder, 1965 de çıkardığı bu kitabını, halkını ve onların oluşturduğu kültürünü sevenlere Armağan etmiştir. Özder, halk kültürüne gönül verenler için çok geniş bir yol açmıştır. Artvin kültüründe silinmesi olanaksız bir iz bırakmıştır. Artvin kültürüyle uğraşıp da ondan esinlenmeyen kişi yoktur. Işıklar içinde yatsın.

Aydın KARASÜLEYMANOĞLU
Ankara 2017

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. HALK ŞAİRİ-ÂŞIK VE DİNLEYİCİSİ

Toplumu meydana getiren insanın, kendi içinden sıyrılmış seçkin kişilere verdiği değer, onlar için beslediği inanç ve bağlılığı ifade eden en güzel ölçüdür.

Halk dediğimiz topluluktan yetişen “*Saz şairi*” içinde bir değer ölçüsü bulmak gerekmiş ve halk onlara “*Hak Âşığı*” ve “*Bâdeli Âşık*” deyimlerini yakıştırmıştır. Halk arasında bu kimliği ile tanınan âşık, bağlı bulunduğu topluluğun temaşa ve edebi zevkine göre yetişen, yine halkın tutmasıyla beslenip gelişen özel bir kabiliyet, bir halk sanatçısı ve eğitimcisidir. Âşıklar, kendilerini çevrelerindeki insanların isteklerine, zevk ve ihtiyaçlarına göre yetiştirmesini bilen kimselerdir. Bunun için yüzyıllar boyunca hafızalara, zevklere seslenebilmişler ve böylelikle, bilhassa Doğu illerimizde yaygın bir “*âşıklık mesleği*” gelişip tutunmuştur.

Bugünkü tiyatro, sinema gibi, hem eğlence hem de eğitim vasıtalarının giremediği ve uzun sürece giremeyeceği Doğu illerimizin تنها köylerinde, halkın pek sevdiği “*Saz Şairi Dinlenme*” geleneğinin yaşatılması, üzerinde durulmaya değer önemli bir konudur. Bu iş, devletimizin önemli saydığı ve üzerinde durduğu “*Halk Eğitimi*” davamıza da hizmet eden değerli bir araçtır. Kışın uzun gecelerinde köy odalarında toplanan köylülerimizin, köylerine âşık gelmesinin dört gözle beklediklerini görmüşüzdür.

Âşıkların “*Halk Eğitimi*” alanındaki hizmetleri gerçekten önemlidir. Sanatkârlık derecesine çıkarılıp adına “*Usta*” denen bu şairlerin, hayattan aldıkları konuları romantik bir eda ile sazlı-deyişli hikâyelerle halka aktarmaları elbette değer taşır. Bu hikâyelerin konuları içinde, kocasına ihanet ettiği için etleri çürüyüp dökülen kadın tipleri yaşatılır; türlü vefasızca davranışların ibret verici örnekleri verilir. İyi ahlâkın, vefalılığın ve aile yaşayışına bağlı olayların en ince ve hisli motifleri bu hikâyelere gayet ustalıkla sindirilmiştir. Deyişler yerine göre mertlik, koçaklık, millet, vatan duyguları telkin eder; yerine göre aşk ve macera sahneleri de yaşatır. Arada bir tekrarlanan Savaş destanları, şehitlik olayları manevî varlığımızın beslenip gelişmesine hizmet eder.

Toplumlarda her sanat ve iş kolunun bir ihtiyaçtan doğduğu bilindiğine göre, halkın da edebî zevkine cevap veren âşığın bu hüviyetleriyle değerlendirilmesi gerekiyor. XVII. yüzyılda İstanbul’daki Paşa konaklarında, meydan kahvelerinde himaye gören âşıklar içinden kudretli üstatlar yetişmiş olması, onlara verilen değer tabii bir oluşudur. Eski Halkevlerimizin en faal ve verimli çağı olan 1933-1945 yılları arasında çıkarılan kültür dergilerinde bu şairlere genişçe yer verildiği görülür. Doğudaki Halkevleri ve Köy Halkodaları, salonlarında sık sık “*Saz Şairi Geceleri*” tertiplerdi. O yıllardaki gençlerin bu mesleğe karşı gösterdikleri ilgi sonucudur ki bugünün genç saz şairleri yetişmiştir.

Bu kitabımızı, Âşık edebiyatımızın özel bir türünü kapsayan karşılamalara (münazara-müşaare=karşılıklı deyişme) tahsis ettik. Bu

karşılamlar halkımız arasında pek hoş karşılanır. Karşılama metinlerinde, yukarıda dediğimiz Halk Eğitimi yarar özelliklerden çoğuna yer verilmiştir. Bu bakımdan halkımızın bunları merak ve dikkatle okuyacağına, faydalanacağına, zevk duyacağına gönülden inanıyoruz. Bu inancımız, uzun yıllar Halk şairleriyle haşr-ü neşr olmuş, insanlarımızın, bu şairleri nasıl bir dikkatle dinlemiş olduklarını, yaşamış olduğumuz tecrübelerle dayanıyor.

İki aşğın, kimi kere birbirleriyle imtihan olma maksadıyla yaptıkları karşılaşmalar olduğu gibi, sadece eğlence ve gülmece (mizah) yollu deyişmeleri de vardır. Her ikisinde de çoğu kere dinleyenlerin zevklerine yer verilir.

Kitabımıza aldığımız metinlerde bunlara özellikle yer verilmiştir. Örneğin; Yusufelili Huzûrî (1886-1951) ile Ardanuçlu Efkârî arasında bir sohbet çerçevesi içinde yapılmış karşılaşmalarda mizah buluşlarına, halkın zevkine uygun şekilde, sık sık yer verilmiştir. Demek halk bunlardan hoşlanıyor.

Huzûrî'nin,

*“Daim vara-yoğa sırtır durur,
Ardanuç kellesi Âşık Efkârî.”*

demesine karşı, Efkârî'nin de,

*“Sözlerine Arap, Acem karışır,
Yusufel mollası Âşık Huzûrî”*

beytiyle cevap vermesi dinleyeler arasında beğenilmişti.¹

Bu iki âşığımızın ayrı bir fasıllarda geçen şu mısralar da gerçekten güzel birer gülmece örneğidir.

*“Açar kanadını boynun uzatır,
Bağdat’ın turnası Âşık Efkarî.”*

*“Gayetle eskimiş çıkmıyor sesi,
Yusufel zurnası Âşık Huzûrî.”*

1.2. HALKIMIZIN “BÂDELİ ÂŞIK” İNANIŞI

Şamanlıktaki kopuz ve ozanların geleneğini çağımıza intikal ettiren bugünkü Saz şairi tiplerinin halk inanışına göre en yüksek karakteri, “Bâdeli Âşık-Hak Âşığı”dır.

Halkımız, âşıkları iki bölüme ayırır. Bunlardan “Bâdeli-Halk Âşığı” denilen tipler, birinci sınıfı teşkil eder. İkinci sınıf âşıklar ise, “usta malı” dinleten yani birinci sınıf âşıkların eserlerini nakleden saz ustalarıdır. Hak âşığı, Tanrının lütfu ile dilbere âşık olur rüyasında ya sevgili ya da manevî bir âlemde âşıklar meclisi kurmuş “Pir”ler elinden “aşk bâdesi” içer. Bu âşık, kendiliğinden deyiş yapabilme kudretine erişmiş, bütün varlığı ile bir sevgiliye (maşuka) bağanmış delişmen bir insandır. Bu tatlı rüyalı uykudan uyandığında kendinden geçmiş şaşkına dönmüştür. Bu inanç, sırf halkın inancı değildir.

¹ Buralarla ilgili metinleri, özel bölümlerde göreceğiz.

Bâdeli âşık da bunu böyle bilir; saziyla, sözüyle etrafına böyle anlatır. “*Bâde*,” Halk biliminde rakı, şarap ifade etmez. O, mutlaka içilen bir nesne de değildir. Bir elma, birkaç nar tanesi veya bir bardak şerbet de alabilir; yeter ki “*Aşk bâdesi*” olsun. Bu aşk bâdesinin tasavvufta geniş bir anlam taşıdığı da malumdur. Biz burada ona değinmeyeceğiz. Ancak şu var ki, “*ümme*” (doğuştan bilgisiz) de olsa bir saz şairlerinin bu geleneğe göre “*bâde içme*” sonunda, manevî bir değişmeye uğradığı anlaşılıyor.

Rüyasından sıyrılan âşık kendinden geçmiştir demiştik. Kimi de bu âşık “*bâde içme töreni*”nde dolmuş, sarhoş (bilhuş) olmuş, uyanamaz durum almıştır. Böylelerini uyarıp normal hale getirmek için yine bir bâdeli âşığın gelip saziyla ve deyişleriyle, bu bihuş, hatta öldüğü sanılan aşığa seslenmesi gerekir. Yeni âşık, bâde içmiş, dolmuşsa sazla uyanır ustanın deyişlerine benzekler² düzer ve halini açıklar, deyişinin sonunda da “*tapşırma*”sını yapar. (Rüyada pirlerin verdiği veya işaret ettiği “*mahlas*”ını söyler.)

Eğer yeni âşığa bu tören yapılamaz, kendi haline bırakılırsa, uzun süre kendine gelemmez. Onun “*efkârını keşfedemezler*.” Hasta olduğu sanılır, serseri ve dalgın dolaşır durur. Bu süre içinde kaynayıp coşmaktadır derdini anlatmak ve boşalmak için uygun bir meclis arar. Bir saz meclisi kurulunca da coşar, söyler. Kimi âşıkların da rüyadaki bâdeleri “*yarım*” kalır. Bundan ötürü âşık büsbütün serseri bir hale girermiş. Yusufeli (eski Kiskim)’nin Zor köyünden,

² benzek: nazire. Bir yapıta, bir yapıt kişisine benzetmek ereğiyle yaratılan oyun ya da oyun kişisi.

18'inci yüzyılda yaşadığı tahmin olunan ve elimizde ancak bir “*Gurbet*” divanı bulunan “*Yarımî*” mahlaslı âşık hakkında da aynı rivayet mevcuttur. Yarımî mahlasının bundan ötürü verildiği de söylenmektedir. “*Sorsalar hanı Yarımî, deyin kül etti felek*” mısraı onun divanının son sözleridir.

Bâde içme töreninde pirlar kimi de âşığa “*endam aynası*”na baktırır, “*maşukanın şekl-ü şemailini*” gösterirler. Sevgilinin yurdunu, kendi ve babasının adını bildirirler. Bunlar kimi törenlerde de noksan kalır. Böyle olunca âşık da bir “*müphemiyet*” içinde kalmıştır.

1944 yılında Şavşat'ın Düzenli köyünde âşıklık belirtileri gösteren Vezir adlı bir gencin babası Şükrü Ağa, oğlunun durumunu anlamak istemişti. O sıralarda Şavşat'ta bulunan Ardanuçlu Efkârî'yi Şükrü Ağa köye davet etti. Köydeki saz meclisinde ben de bulundum. Vezir'i karşısına alan Efkârî, âşık namzedine saziyla geleneğe uyarak irticali deyişiyle şöyle seslenmişti:

Gel yavrum sen otur yanı başıma,
Aşkın sınıfına geçebildin mi?
Pervane oldun mu sen bu ateşe?
Yâr elinden dolu içebildin mi?

Doldurup da veren kim idi bâde?
Dür müydü lezzeti sadeden sade?
Pirlar divanında bir melekzade,
Sorup memleketin seçebildin mi?

Ne isim verdiler canan şehrine,
Sen ki el uzattın aşkın zehrine,
Düşüp saf yellere aşkın bahrine,
Çekip aşk yelkenin açabildin mi?

Efkârî der kurtulmak için bu dertten,
Dediler mi hicret eyle bu yurttan,
Sevdiğini görmek için hayattan,
Yolun rastlar hangi göçebildin mi?

Vezir de bu deyişe bazı cevaplar vermiş ve halini anlatmıştı.

1.2.1. Efkârî'nin Bâde İçmesi

Efkârî kendisinin nasıl âşık olduğunu, bu geleneğe göre bana 1937 de Şavşat'ta şöyle anlatmıştı: *19 yaşlarındaydım ağır bir hastalığına tutuldum. Ardıncı düşman işgalinde idi. Doktor yoktu bunun için beni eski usulle hocaya baktırdılar. Hocanın tavsiyesine uyarak köyün (Basa köyü) başında Anza mevkiindeki ziyarete götürdüler. Kendimi bilmeyecek derecedeydim orada yattım. Uyumuşum. Rüyada bir ihtiyarın elini öptüm. Adam elinin içini öptürdü. Ben, “Niçin elinin içini uzatıyorsun?” deyince, “Efkâr etme sana elimin içinden marifet veriyorum.” dedi. Beni oradan kaldırmışlar ve (ana tarafından dedelerinden olan) Âşık Cesimî'nin (1835-1913) yatıp uyuduktan sonra âşık olduğu “Garip Mezarı”nın yanındaki pelit ağacının dibine götürmüşler. Sayıklıyormuşum yarı dalgın halde yükselere uçuyor ve görmediğim şeyleri görüyordum. Birdenbire ulu bir ağacın dibine düştüğümü gördüm. Bu ağaçlık*

içinde bir yerden mevlid okuma sesleri geliyordu. Ben de oraya gittim. Mevlid bitti. Okuyan adam “Belkiye şerbeti dağıt.” dedi.

Elindeki bir tepsi üzerinde bir ibrik ve bardak tutuyordu bu Belkiye dediği kız. Kız getirdiği şerbeti on iki kişiye dağıttı sonra bana geldi. Bana da aynı ibrikten bir miktar şerbet doldurup verdi. Ötekilere verilen şerbetler hem bardak dolusu hem sarı renkteydi. Bana verilen ise kara renkte ve bardağın dibindeydi. Biraz sonra o yerden çıktık. Dışarıda Belkiye elinde bir nar tutuyordu. Bana bu narın taneleriyle saçlarımın tellerini sayacağız dedi ve hangisinin fazla olduğunu sordu. Ben, nar tanelerinin daha çok olacağını söyledim. Bahse giriştik eğer benim dediği çıkarsa Belkiye benim yârim olacaktı. Eğer saçlarımın teli fazla çıkarsa, ben ömrümün sonuna kadar onu bulamayacaktım. Bu arada nar tanelerinin üçünü de hile ile bana yedirdi.

Beni oradan kaldırıp eve götürmüşler. İşte böyle kırk gün kendimi bilemeyerek yatmış nar taneleriyle saç tanelerini saymakla meşgul olmuşum. İyileşmeye dönüp gözlerimi açtığım zaman ilkbaharda gelmiş köyün karşısında ki tepeler gözlerime bambaşka görünür olmuştu.

Bir taraftan geçirdiğim o buhranı düşünüyordum bir taraftan da iyileşiyor, fakat bir yandan kendimde bir başkalık hissediyordum. O mevlid sesindeki ahenk Belkiye'nin vaziyetleri beni sihirlemiş

gibiydi.”³ “Efkârî” mahlasının, rüyasında elini öptüren ihtiyarın, “Efkâr etme” sözünden alındığını kendisini açıklamasından anlıyoruz.

1.2.2. Muhibbî’nin Bâde İçmesi

Yusufelili Muhibbî de (1823-1868) kendi köyü Erkinis şimdiki adı, Demirkent’ten Esmâ Hanım’a âşık olup şu deyişi vermişti.⁴

Rûzide dalmışım gaflet şehrine,
Pirler gelip öğüdümüzü al dedi.
Ellerinde dolu kadeh bâdeler,
“Esmâ Hanım” aşkına bâde al dedi.

Esmâ Han getirdi bâdeyi verdi,
Pirler dua kılıp bana el verdi,
Dediler çekersin bir zaman derdi,
Üç yıl beş gün vadesi var bil dedi.

Kul Muhibbî adın bahşıştır bizden,
Sıyırdık perdeyi kaldırdık yüzden,
Dediler alt olma her cahil sözden,
Varlığın deryadır derin dal dedi.

³ Efkârî’nin bu durumu için ayrıca bakılabilir: Hamit Zübeyir Koşay’ın “Susmuş Saz”, 1949, Ankara.

⁴ Özder, Âdil. (1940), Yusufelili Muhibbî Hayatı ve Deyişleri, Kars İl Basımevi.

1.2.3. Mahirî'nin Bâde İçmesi

Bâde içme geleneğiyle ilgili tipik örnekler pek çoktur. Biz bunlardan bir kaçını daha burada belirtmeyi konunun aydınlanması bakımından yerinde buluruz.

Yusufeli'nin İphan (şimdiki: İnanlı) köyünden Altuntaş oğullarından Ahmet'in 16 yaşlarındaki oğlu Osman (Mahirî)'in durumu ile ilgili ve bunun halk arasında bilinip söylenegelmiş rivayeti şöyledir:

“Osman, bir gece rüyasında pirlar elinden bâde içerek Şirvan şehrinde Mirza-Han adlı bir adamın kızı Mahtaban'a âşık oluyor. Ertesi günü sabahı kardeşinin uyanıp kalkmadığını gören ablası Mihriban Osman'ın yanına gittiği zaman onu sessiz ve baygın görüyor. Sesleniyor fakat bir türlü uyandıramıyor feryat edip komşularını çağırıyor. Osman'ın başına toplananlar onu ölmüş sanarak birisini kefen almak için yarım saat mesafedeki Muhibbî'nin köyü Erkinis'e gönderiyorlar. Giden adam Erkinis çarşısında Âşık Muhibbî'ye rastlıyor. Muhibbî, bu İphanlının koltuğunda kefen görünce soruyor. Adam durumu anlatıyor. Muhibbî anlatılanları dinleyip işi kestiriyor ve kefeni geri bırakırıp evinden sazını istiyor. Sazı omzuna asıp İphan yolunu tutuyorlar İphan köylüleri böyle acılı bir günlerinde Muhibbî'nin sazla gelişini hoş karşılamıyor ve kefen için gidenin eli boş dönmesine de hayret ediyorlar. Gidene soruyorlar, adam durumu anlatırken Muhibbî de sazını açıp Osman'ın başında ona sesleniyor.

Ne düşmüşsün çocuk hâb-i gaflete,
Uyan yavru uyan göreyim n'olmuş?
Uğradın mı erenlerin şerrine,
Aç gözün gafletten sorayım n'olmuş?

Pirler neşe almış şirin sesinden,
Bir bâde içtin mi Kırklar tasından?
Sen de giyindin mi aşk libasından?
Aç gözün gafletten sonrayım n'olmuş?

Âşıklar aşk ile odlara yana,
Hasreti kâr ede o şirin cana,
Baksana Muhibbî çağırır sana,
Aç gözün gafletten sorayım n'olmuş?

Osman, baygın halinden kurtulup kendine gelmiş, uyanıp
doğrulmuş ve Usta Muhibbî'ye şu cevabı vermiştir:⁵

Yatarken yanıma geldi erenler,
Düşersin azizim nara dediler,
Aşk elinden sakın pür hazer olma,
Açarsın sinende yara dediler.

⁵ Muhibbî'nin ve Mahirî'nin bu deyişleri, Zor köylü Âşık Fahri Karabulut'tan derlediğim "*Mahirî-Mahtaban Hikâyesi*"nde geçer.

Aradım ezelden ben bir merdane,
Var mıdır ben gibi yanan bir tane?
Saydım erenleri tamam kırk tane,
Düştün sermayesiz kâra dediler.

Kim ne anlar bu düşkünün sözünü,
Ateş almış yanar bakın özünü,
Şirvan'daki Mirza-Han'ın kızını,
Dolanıp ülkeyi ara dediler.

Ezel katra idim boşalıp doldum,
Aşkın hançerini sineme saldım,
Okudum mantığı ezbere aldım,
Ezber et bu yazı kara dediler.

Efzûn eyle kendin her bir fârıkta,
Dalga vurma sakın durgun harıkta,⁶
Bin iki yüz seksen iki tarihte,⁷
Mâhir ismim aşikâre dediler.

Bunun üzerine ablası ve komşuları sevinç gözyaşları döküp,
Muhibbi'ye ikramlarda bulunuyorlar. Bu arada iki âşık arasında
deyişler devam ettiği söylenir.⁸ O zaman 43 yaşlarında bulunan

⁶ hark: hark, su arkı.

⁷ Buna göre doğumu 1850; âşık oluşu da 1866 yıllarına rastlıyor.

⁸ Rivayet edilen bu deyişler tamamen tespit edilememiştir.

Muhibbî, artık sazın başına lüzumu kalmadı demiş ve şahsına ait sazını Mahirî'ye hediye etmiştir. Bundan bir süre sonra Mahirî sazını alıp Mahtaban'ı bulmak üzere yollara düşer ve bu seyahat altı yıl sürer.⁹

1.2.4. Âşık Osman'ın Bâde İçmesi

Artvin ilimizin Murgul nahiyesinden Zansul (şimdiki Damar) köyünden Âşık Osman'ın (1840-1901) bâde içme olayının kısa hikâyesi de şudur:¹⁰ *“Osman evli delikanlı iken, yazın inekleriyle Tıryal Dağı yaylasına çıkmış. O gün çimenler üzerinde uyuyakalmış. Rüyasında Evril (Erbil) şehrinde Azad Bey'in kızı Halime aşkına pirlere elinden aşk bâdesi içmiştir. Bu bâde meclisinde Halime'nin yanında iki kız daha varmış. Bunlar da kardeşleriymiş. Bu rüyasından sonra Osman halini şu uzun deyiş ile anlatmış:*

Mevlam, ya vatandan gördün reddimi,
Yahut hayra tebdil eyle derdimi,
Yoklayım hele bir kendi kendimi,
Gama düşen gönül şimdi hoş mudur?

⁹ Şairin hayatı ve İran seyahati “Mahirî- Mahtaban” adlı, sazlı-deyişli ve birkaç âşıkla karşılaşmalı uzun hikâyede anlatılır. Bu hikâye, Mahirî tarafından Yusufeli'nin Zor köyünden İznî (1856-1928)'ye nakledilmiş, oradan oğlu Zuhûrî (Tevfik Bozkurt: 1887-1949) yazıp öğrenmiş. O da aynı köyden Ali Fahri Karabulut'a öğretmiştir. Hikâyenin tam metnini ben, 1994'te Karabulut'tan yazmıştım. Bu hikâyeyi kısa şekliyle Yusufelili (Okar/Havuzlu köyünden) Mehmet Gökalp da derlemiş ve adımızı vererek Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 135-139. sayılarında “Mahirî- Mahtaban Hikâyesi” başlığı altında yayınlamıştır. Gökalp, bu yazısında bir hata ile Mahirî'nin ölüm yılını 1944 göstermiştir. Bu tarih 1914 olabilir. Âşıkın ölüm yılı bizce kesin şekilde tespit edilmiş değilse de Birinci Dünya savaşı yılları içinde olduğu bilinmektedir.

¹⁰ Torunlarından Murgullu (1897 doğumlu) Mehmet Ergin (Paşa Ali)'nin bana verdiği bilgiye göre.

Yatar iken dünya zindan-var idi,
Uyudum muhabbet eden var idi,
Karşımda üç tane fidan var idi,
Acep onlar gökte uçan kuş mudur?

Aldatır kimin bu fani dünya,
Bize bu latife ne idi güya,
Şeytan mı, Rahman mı gördüğüm rüya,
Bilmem hayra tebdil olan düş müdür?

Gönül hulus eyle makbuldür rican,
Bir gün meydan bulur darlansa bir can,
Vakı'amda¹¹ dolu içtiğim fincan,
Şimdi bilsem dolu mudur, boş mudur?

Geçti garip serden derdin türlüğü,
Beni aşka saldı âşık pirlisi,
İnşallah hakkımda oldu hayırlısı,
Müjde vermek bir yerine beş midir?

İlişti özüme aşkın pençesi,
Bu yolda muratsız geçti nicesi,
Dertli Osman bir yoksuzun parçası,
Azad Bey kızına kendi eşi midir?

¹¹ Rüyanın başka bir deyişi.

Osman bundan sonra köyünden, evinden, barkından meylini keserek dertli dertli dolaşmağa başladı. Ve bir gün evinden çıkıp Artvin'e gider. Oradan evine yolladığı deyişlerle derdini ifade eder. Artvin'den de çıkıp Halime'nin yurduna doğru uzaklaşır. (Bu arada hikâye uzundur) Halime ile buluşur, fakat nedense Murgul'a dönmeye mecbur kalır."

Âşık, bir başka deyişinin sonunda, Maşukası için şöyle der:

Babası Azad Bey, kızı Halime,
Oturur köşkünde bakar yoluma,
İçtim bâdesini baktı dilime,
İlkin muradıma O'nu ahd eyler.

1.2.5. Âşık Huzûrî

Yusufelili Huzûrî(1886-1951)ise, bu bâde içme geleneğine uymayan Üstat saz şairlerimizden biriydi. *"Ben bâde falan içmiş değilim."* derdi. Halk onu yine de bu inançla *"Hak Âşığı"* sıfatı ile tanımaktadır.

Kapakta resmini gördüğümüz¹² Huzûrî, Yusufeli'nin Zor köyünden saz şairi *"Deli Yüzbaşı"* şanıyla anılan Mehmet'in torunu ve Mustafa Keşfi (1843-1909)'nin oğludur. Asıl adı Ali, soyadı

¹² Örtülü (Şimdiki Şenkaya merkezi)'nün imamı iken 1939'da Kızıoğlu aracılığı ile Kars'ta çekilen ve bu yazarın, şairi genişçe tanıtan yazısının çıktığı *"Tarihten Sesler"* (1944, Sayı 1 ve 2) dergisiyle Hikmet Dizdaroğlu'nun yazdığı *"Huzûrî"* adlı kitapta çıkan resmidir.

Coşkun'dur. Kendisini, bir gazelinin son mısraında şöyle tanıtır:
“Huzûrî mahlâsım, ismim Ali, soyadım Coşkun'dur”

Şair ve bilgin Barhallı İbrahim Vehbi Efendi'nin Zor köyündeki medresesinde okumuştur. Şavşat kazasının “Nüfus;” Yusufeli'nin “Tapu” memurluklarında bulunmuştur.

Şairin doğum tarihi 1886 yılının Nisanı; Artvin Devlet Hastanesindeki vefatı 23 Eylül 1951 günüdür. Mezarı, Artvin'de Kolorta mevkiindedir.

Kendisinin verdiği bilgiye göre hayatında karşılaştığı ve değiştiği âşıklar şunlardır: Zorlu İznî, Ardanuçlu Niyazi, Bardızlı Nihânî, Erzurumlu Şehvârî, Kemalî; Serdarî, Karanlı İhsanî, Bayburtlu Feryâdî, Ardahanlı Salim, Polathaneli Kararî, Narmanlı Sümmânî, İstanbullu Âşık Remzî (Merhum, Halit Bayrı). Ardanuçlu Efkârî Poskovlu Müdamî, Yusufelili Pervanî, Şavşatlı Deryamî, Sarıkamışlı Elvanî.

Karşılaşmalarda söylediklerinden başkaca heceli ölçü ile pek çok sayıda eseri vardır.¹³

Eski Divan edebiyatı geleneğini de devam ettiren Huzûrî bu edebiyat türlerinden olan çeşitli, aruz ölçülü eser de bırakmıştır. (3+3 gazel, 78 türlü eser).

Gerek hayatında ve gerekse ölümünden sonra Huzûrî hakkında birçok yazı yazılmış eserleri Âşık edebiyatı örneği olarak

¹³ 180 koşma, 23 destan, 10 ayrı türde deyiş.

kitaplara alınmıştır. Sağlığında, hayatı, eserleri edebi kimliği üzerinde kitap olarak yayınlanan tek eser, Hikmet Dizdaroğlu'nun 1949'da neşredilen 210 sayfalı “Yusufelili Huzûrî” kitabıdır.¹⁴

Huzûrî, pek genç yaşlarında Artvin çevrelerinde dolaşırken bir akşam Hezor (şimdiki Hızarlı) köyündeki dinleyicilerini ısrarlı istekleri üzerine, irticalden Lütî Bey adlı sazlı-deyişli bir hikâye söylemiş. Bu hikâyede Lütî Bey'i âşık rolüne alarak ona bâde içirtmiştir. Hikâyenin kendisinden yazdığım metninde bu konu ile ilgili kısmı, bâde içme geleneğine ayrı ve tipik bir örnektir. Bu bakımdan sahneyi kısaltılmış şekliyle tekrarlayacağız:

“... Yıllardan beri medresede kapalı kalmış olan Lütî Bey, bahçe sefalarından hoşlanmaya başlamış, boş vakitlerinde evlerindeki bahçenin servileri altında kitap okumakla vakit geçirmeyi zevk edinmişti. Günlerin birinde yine yaslandığı servinin dibinde uykuya dalmış. Rüyasında erenlerle kavuşmuştur. Erenler bu sırada Lütî Bey'e aşk bâdesi içtirip sevgilisi ile görüştürdüler. Sevgilinin adını ve yurdunu öğretecekleri sırada cariyeler onun halini görmüş ve babası Mirza Bey'e acele haber vermişlerdir. Koşup oğlunun yanına gelen babası çok çalıştı ise de Lütî Bey'i uyandıramadı. Bu sırada erenlerle sevgilisi genç beyin rüyasından uzaklaşmışlardı.”

“Mirza Bey konağındaki bütün müneccim ve hekimleri bahçeye topladı. Bunların hiçbirisi gencin derdine çare

¹⁴ Özder, Âdil. (1955-56), “Ölümünün 4. Yılında Yusufelili Şair Huzûrî I, II, III,” Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı 74, 76, 82.

bulamayacaklarını söylediler. Pek üzülen Mirza Bey, kim oğlunun derdine çare bulursa onu her istediğine kavuşturacağını ilan etti. Şehir içinde yüz otuz yaşlarında bir Koca Bey'in ilanını duyunca bir takım kocakarı ilaçları alıp hemen konağa koştu Lütî Bey'i muayene etti ve Mirza Bey'e, 'Bey hastalık yoktur ancak, âşık olmuştur. Sazlı bir âşık getirin, çalıp söylesin, kalkar ve kendi derdini söyler.' dedi.

Mirza Bey, hemen emir verdi. Şehirde bulunan Hicrânî adlı şair bahçeye getirildi. Mirza Bey şaire, saz çalıp oğlunu uyandırmasını ve konuşturmasını emredince, Hicrânî sazına düzen verip aldı; bakalım Hasta Lütî Bey'e ne söyledi.

Uyan bu gafletten söyle çektiğin sevdaları,
Korkarım serine düştü sevdasın edaları,
Çarh-ı felek saki olmuş elde şerbet gezdirir,
Düşürür gam girdabına çok bay-ü gedaları.

Goncanın kadrini bilmez gül için hâr olmayan,
Çeker mi aşkın gamını gamla bizâr olmayan,
Hâb-ı gaflet içre kalmaz derde dûçar olmayan,
Meğer kulağına değsin pirlerin sedaları.

Hicrânî'den al nasihat oku aşk kitabını,
Çekmeyen âdem ne bilsin şiddet-i azabını,
Mor menekşe, lale, sümbül anla bil hesabını,
Bağban dile getirir bülbül-i şeydâları.

Bunun üzerine Lutfi Bey doğrulup kalktı ve Hicrânî'nin elinden sazı çekip aldı ve bakalım karşılık olarak ne söyledi:

Dest-i pirden bâde içip akl-ı mecnun olmuşum,
El çekip mâl-ü melâlden zâr-ü mahzun olmuşum,
Yatmadayken hâb içinde sesledi Pirlar beni,
Gözü nemli, seri gamlı gönlü pür-hûn olmuşum.

Bülbül oldum öğrenmedim bahçe ile barımı,
Felek gözden nihan etti gösterip gülzârımı,
Atsalar yedi deryaya söndüremez narımı,
Alev almış her yanımı böyle dilhûn olmuşum.

Söyle şah pederim bilsin derdimin n'olduğunu,
Genç yaşımda gazel döküp gülümün solduğunu,
Herkes bilir sevdiğinin nereli olduğunu,
Lutfi'yim adı belirsiz yâra meftun olmuşum.

1.2.6. Âşık İznî

İznî (1856-1928) de bâdesiz bir saz şairi imiş. Ben şairimizin oğlu Tevfik Zuhuri(1887-1949)hayatta iken mektupla kendisinden babası hakkında bilgi rica etmiştim. Verdiği cevapta, İznî'nin bâde içmiş bir âşık olmadığının kesinlikle belirtmiştir. Fakat yine halkımıza sorarsanız, *“İznî, bâdeli bir Hak aşığıdır ve Afganistan’da bir de maşukası vardır.”*

1.2.6. Âşık Keşfi

Huzûrî'nin babası Keşfi'ye (1843-1910) gelince, medrese tahsilli, tarikata bağlı, mürettep bir Divan sahibi ve hem de saz şairi olan bu şairimiz de:

*“İçtim Pir elinden bâde-i lutfu,
İnip aşkın deryasını boylarım.”*

ve,

*“Âşığım, mest eyleyen Leyla mıdır, Mevla mıdır?
Pir elinden içtiğim derya mıdır, mânâ mıdır?”*

diyor. Ya böyledir, ya da halkın inancı böyle olduğu için geleneğe uyarak bunları söylemiştir. Bu “*bâde içme töresi*” ile ilgili rivayet ve kimi de yakıştırmalara, kaynakları bilinmeyen sazlı-deyişli halk hikâyelerinin hemen hepsinde rastlamak mümkündür. Yaralı Mahmut, Âşık Kerem, Koroğlu kolları... gibi. Çıldırlı Âşık Şenlik(1853-1912)'in telif ettiği Sevdakar, Kirman... gibi hikâyelerde de aynı geleneğe sadık kalındığı görülür. Bir Ermeni âşığının Batum'da telif ettiği merhum Huzûrî'den duyduğum ve Artvin dolaylarında söylenip dinletilen “*Kurbanî*” hikâyesinde de bunlar vardır. “*Pirler meclisi ve “bâde içme inancı*”nı belirten deyişlere kitabımızdaki karşılaşmalar kısmında rastlanacaktır.

Burada kısaca değinip bazı örneklerini naklettiğimiz bu gelenek ve halk inancı, folklorumuzun özel bir bölümünü teşkil etmesi yönünden daha da işlenmeye değer bir konu olsa gerektir.

1.3. HİKÂYECİ ÂŞIK TIPLERİ

Erzurum, Kars ve Artvin çevrelerinde, halkın yine “âşık” dediği “hikâyeci” saz ustaları, sırf usta malı deyiş ve hikâye aktaran âşık tipini yaşatırlar. Azerbaycan’dan, Âşık Garip’ten bu yana, Ahıska çevreleri, Âşık edebiyatımızın belirli bir kolunu teşkil eden Halk hikâyeciliği, Poskovlu Âşık Feryâdî (Ferhad) ve babası Fakirî (Üzeyir) ki bunlar Halk olarak bilinir. Ustalardan ve ünlü saz şairi Şenlik’ten, Şavşet, Ardanuç, Artvin’in Yusufeli, Bayburt ve Erzurum çevrelerine kadar yayılmış ve bu âşıkların aracılığı ile birçok eski hikâyeler çağımıza kadar gelmiştir.

Bunların çağında ve onların ustalarında yetişmiş hikâyeci âşıklar, gerek ustaların, gerekse ustalarının ve daha eskilerinin eserlerini yeni nesillere aktarma hizmetini görmüş oldular.

Şenlik’in oğlu Kasım usta, Şavşatlı Gümrahî (Pınarlı köyünden Hüseyin), Veliköy’den İskender, Şalcı’dan Cengiz, Çıhta’dan merhum Şakir ve Kurudere’den Rıfat ustalar çağımızın hikâyeci âşıklarıdır. Yeni yetişenler arasında Şavşet’ten (Kocabey köylü) Gülpaşa Tokdemir, Satlel’den Osman adlarını söyleyebiliriz. Poskov’un ünlü saz şairi Müdamî (Sabit Ataman) ve Ardanuçlu Efkârî (Âdem Şentürk) aynı zamanda pek güzel halk hikâyeleri nakleden sanatçılardandır. Usta malı nakleden “hikâyeci âşıkların” folklorumuza, Âşık edebiyatı ve tarihine hizmetleri büyüktür.

Bunların bir başka yönden hizmetleri de oluyor: Karşlı Kırzioğlu M. Fahrettin Bey’in 184 büyük sayfa tutan

“Edebiyatımızda Kars”¹⁵ adlı eserinde saz şairlerinin deyişleri geniş yer tutmaktadır. Bu kitapta nakledilen destanlar, koçaklamalar, savaş ve işgalleri belirten ağıtlar, kültürümüz için birer hazinedir. Bunlar tarihimize ışık tutan, milli şuurumuzu besleyen birer kaynak niteliğindedir.

Halkın içinden çıkan saz şairi, onun duyuşlarını daha açık ve korkusuzca aksettirebilen bir sanatçıdır. Tutulup yaşatılması, geleneklerinin devamı, yayılması ve kütüphanelerimize mal edilmesi ve kültürümüz için lüzumludur.

¹⁵ Kırk yıllık kara günlerden (1878-1919) kurtuluşumuzun 40. yılı dolayısıyla: Edebiyatımızda Kars II, (sözlük ve endeks ekseriyetiyle) 184 sayfa, fiatı 8 Lira.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KARŞILAŞMALARIN ÖZELLİĞİ VE TÖRESİ

Kimi aşığın karşılıklı deyişmesi, ya sazı ile gezip dolaşırken rastgele oluyor; ya da seyahate çıkan bir aşığa o çevrenin meraklıları eliyle “*hasım*” bulunup iki âşık karşılaştırılıyor.

Her ne şekilde olursa olsun “*bâdeli*” iki usta âşık karşılaştınca töreye göre önce sazlarına düzen verip birer “*Divan*” ile meclisi açarlar. Bundan sonra tekellüm, “*bulmaca(muamma)*, *takılmaca* ve *taşlama-yerme*” gibi fasıllar yapılır.

Karşılaşma, yenme-yenişme (mat etme-bağlama) yollu yapılmışsa hasmını bağlayan âşık, faslı ya bir “*semai*” -taşlama ya da bir destan- ile bağlar. Karşılaşma eğer ahabapça ya ad sohbet havasında olmuşsa, fasıl, “*övmece (methiye)*” ile bitirilir ve bu da karşılıklı deyişmelerle yapılır.

Saz şairlerinin en kudretli ve coşkun çağı olan 18’inci yüzyıldan bir sonraki yüzyıla intikal eden karşılaşma töresini çağımıza devreden Doğulu âşıklarımızın başında Yusufelili Huzûrî geliyor diyebiliriz. Merhum şair medrese tahsili ve sürekli tettebbudan sonra saz şairliğini devam ettirmekle beraber aynı zamanda eski Divan edebiyatı özelliklerine de yer verip işlemiş, bu edebiyatın son çağ temsilcilerinden de olmuştur. Erzurumlu ünlü saz şairi Erbâbî’nin oğlu Şehvârî, babasından aldığı karşılaşma töresi özelliklerini Huzûrî’ye de aktarmıştı. Huzûrî ayrıca gençliğinde, ünlü Âşık Sümânî, Hasankaleli Serdarî, Erzurumlu Kemalî gibi saz şairlerinin

mekânında bulunmuş, bunlarla karşılıklı deyişmeler yapmıştır.¹⁶ Ayrıca babası Keşfi, 19. yüzyıl ortalarında saz şairlerine pek değer veren Erzurum şehrinde zamanın değerleriyle tanışıp meclislerine katılmış, deyişmiş ve geleneklerini oğluna öğretmiştir.

Keşfi, Erbâbî, Coşkunî, Muhibbî, Sümmânî, Şenlik gibi usta âşıkların karşılaşmalarına bu kitabımızda yer verilmiş ve özellikleri belirtilmiştir. Ne var ki bunlar gibi eski ustaların karşılaşma metinlerinden pek azı elimizde kalmış, tam olarak sadece Muhibbî-İdrakî ve Muhibbî-Coşkunî metinleri tespit edilmiştir.

Huzûrî'nin de 1914 dünya savaşından önce Erzurum'da Kemalî ve son yıllarda 1941 yazında, Kars'ta Poskovlu Müdamî ile yaptıkları karşılaşma geleneğinin özelliklerini günümüze aktaran en güzel örneklerden sayılabilir niteliktedir. Huzûrî'nin, çağdaşlarına bıraktığı mirasın değerlilerinden biri de bu olsa gerek.

2.2. KARŞILAŞMALAR

2.2.1. Şamîlî ile Muhibbî'nin Coşkunî ile Karşışması

Şamîlî, Artvin'in Sirya bucağına bağı Aşağı Hod¹⁷ köyündendir. Yaşadığı çağ, yaklaşık olarak 1818-1864 yılları

¹⁶ Huzûrî: “Şehvârî ile sohbet yollu pek çok karşışma yaptık. Fakat metinleri tespit edilmiş değildir.” derdi. İznî'nin oğlu Zuhûrî ise, babasının ve kendisinin, Keşfi gibi zamanın diğer âşıklarıyla karşışmalarını anlatırken, “Bunlar bir araya toplansaydı, birkaç kitap olurdu.” demişti. Huzûrî, Cihan Savaşı'na kadar aynı köyde, birlikte yaşadıkları İznî için, “İrtical ve karşışmada eşine ender rastlanır bir üstatti.” demişti. Ne yazık ki karşışmalarından ancak üçer kıtalık (Huzûrî-İznî) metin tespit edilebilmiştir.

¹⁷ Bu köy, Kiskim (Yusufeli) kazasının kuruluş yılları olan 1879'dan 1926 yılı Haziran'ına kadar aynı kazaya bağı kalmıştır. Yusufeli'nin Erzurum ilinden alınıp

arasında rastlar. Gençliğinde bir süre Yukarı Hod köyünde demircilik yaptığı ve orada şair Said Efendi'nin sevgilisi Hoşdil isimli kıza gönül verdiği söylenmektedir. Bu ortak “Maşuka” yüzünden iki şair birbirine düşman olmuş, neticede Şamilî, Said Efendi'nin canına kıyıp öldürdüğü için hapsedilmiştir. Hapishaneden çıkarıldığı günlerde “*bir haftada tesir edecek bir zehir verildiği, bunun etkisiyle Erzincan'dan çıkıp Yusufeli'nin Işhan köyüne geldiğinde kıvranarak öldüğü*” bilinmektedir. Şamilî güzel saz çalan, tatlı sesiyle deyiş yapan bir saz şairi olarak bilinmektedir. Usta edindiği Yusufelili Muhibbî, onu, bunun için yanında bulundurur. Fasıllarda ilkten meydana ona verirmiş. Hasankaleli (Petrinos'tan) Ermeni aşığı Coşkunî ile aralarında olan bu karşılaşma sırasında Şamilî'nin Muhibbî'den önce deyişmeye katılması ve Coşkunî tarafından “*Muhibbî'nin ustası sanılmış*” olması da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Muhibbî'nin¹⁸ de hazır bulunduğu karşılaşmanın hangi yılda ve nerede olduğu saptanmamıştır.

2.2.1.1. Takılmaca

Coşkunî	Can-ı dilden âşık isen,
	Meydana gel meydana gel.
	Sen akan bir katre isen,
	Ummana gel ummana gel.

Artvin iline bağlanması ile ilçenin merkezi Ersis'ten kaldırılmış Öğdem'e getirilmiştir. Hod köyü de bu teşkilatta Sirya nahiyesine verilmiş ve bu durumuyla kalmıştır.

¹⁸ Yusufelili (Erkiniz / Demirken'ten) Muhibbi (Salih Kaya 1823-1868). Bu kitabın yazarı Mustafa Âdil Özder de bu köydendir.

Şamîlî Nûş edüp ney mürşidinden,
 Mestâne gel mestâne gel.
 Daima bu şem-i nâra,
 Pervane gel pervane gel.

Coşkunî Âşığım almışım paye,
 Gavvas olmuşum deryaya,
 Abdal isen bu tekkeye,
 Kurbana gel kurbana gel.

Şamîlî Siliben gönül pasını,
 Yüzmüşem aşk deryasını,
 Hoş bilesin manasını,
 Kur'an'a gel Kur'an'a gel.

Coşkunî Coşkunî'dir benim adım,
 Seni bağlamak muradım,
 Sazın almak her dem andım,
 İz'ana gel iz'ana gel.

Şamîlî Şamîlî'yi şöhret ile,
 Konuşalım ülfet ile,
 İmtihanım dikkat ile,
 Merdane gel merdane gel.

2.2.1.2. Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)

- Coşkunî Seni düşürürüm kavga-yı derde,
Aşkım deli poyraz eser bu serde,
Ne hikmet var söyle birinci yerde,
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.
- Şamilî Birinci yerde var evvelki insan,
Vahşidir cümlesi kılayım beyan,
Cin ile peri bil cümlesi ayan,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Âşığım almışım âlemde paye,
Hem Gavvas olmuşum aşk-ı deryaya,
Şimdi sıra geldi ikinci yere,
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.
- Şamilî Sana öğretiyim erkânı yolu,
Bu mecliste halledeyim müşkülü,
İkinci yerin var her zaman yeri,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Sana çektireyim feryad-ü gamlar,
Gözünden döktürem katre-i nemler,
Bul üçüncü yerde eğleşir kimler,
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.

- Şamîlî Üçüncü yerde var bir büyük insan,
Belden aşağısı misal-i hayvan,
Keçitırnaklıdır kılayım ayan,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Gözleren çekerim bire yaman perde,
Seni düşürürüm acayip derde,
Şimdi sıra geldi ben indim dörde,
Ara ki bulasın Âşık Şamîlî.
- Şamîlî Meclisi-i irfanda değiliz naşı,
Onunçün çekmezim zerre telaşı,
Cehennemi yakan bir kibrit taşı,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Çeşminden akıttım katre-i kanı,
Seninle konuşak merdi merdane,
Beş altıncı yerdir kimin mekânı,
Ara ki bulasın Âşık Şamîlî.
- Şamîlî Seninle imtihan olayım her an,
Daim böyle kalsın bu dem bu devran,
Beş altıncı yerde var arslan kaplan,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.

- Coşkunî Kaldın bülbül teki feryad-ü zarda,
Seninle kurulduk evvel pazarda,
Elinde kalmadı cüz’i irade,
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.
- Şamilî Zıkr edeyim bir ol Ulu Yezdan’ı,
Yoktan var eyleyen keremler kanı,
Orasıdır kâfirlerin mekânı,
Arar da bulurum Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Sen Âşıksın yetemedim murada,
Elinde kalmadı cüz’i irade,
Onlar Kaf dağında değil orda,
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.
- Şamilî Aşk elinden bilmem ben oldum nası(l),
Onunçün çekerim derd ile yası,
Nice bulduk biz de bir baş belası,
Arar da bulurum Âşık Şamilî.
- Coşkunî Nice âşıkların arzun çekerim,
Bu mecliste elif kaddın bükerim,
Evvel şakird sonra seni
Ara ki bulasın Âşık Şamilî.

Şamîlî Seninle konuşak merd-i merdane,
Kimi yakut kimi gevherden dane,
Dokunma şakirde hep söyle bana,
Arayıp da bulam Âşık Coşkunî.

Coşkunî Beyhude eylersin feryad-ü şivan,
Ne meclis bilirsin ne de bir divan,
Şakirdin bir sîpa sen de marsevan,
Ara ki bulasın Âşık Şamîlî.

Şamîlî Şamîlî'yim kabul eylemem haşa,
Sen beni düşürdün büyük telaşa,
Şimdi sıra geldi koca camuşa,
Arasın da bulsun Âşık Muhibbî.

Şamîlî bu son kıt'asıyla meclisi, ustası Muhibbî'ye bıraktı ve böylece Coşkunî-Muhibbî karşılaşması başlamış oldu.

2.2.2. Muhibbî-Coşkunî Arasında

2.2.2.1. Taşlama-Yerme: Muhibbî kendilerine söven Coşkunî'ye adamakıllı içерlemişti. Sazını açıp karşısına geçince Coşkunî'ye söz bırakmadan kendisi başladı.

Muhibbî Aç gözün eyleme benlik âşığım seyrana gel,
Sen bir akan katre isen bu bahr-i ummana gel.
Laf ile iş yola gitmez, elde lazım marifet,
Keşf edüp rûy-i zemini sonra asumana gel.

Coşkunî İptidadan vurducağın ol sazından bellidir,
Sonra da karga misali avazından bellidir,
Laf ile iş yola gitmez gerçi marifet lazım,
Seni terbiye eyleyen üstazından bellidir.

Muhibbî Der Muhibbî ki doludur kibr ile ismin senin,
Anın için nirsuz olmuş irfanda vechin senin,
..... kabrın içinde taptığın haçın senin,
Hak dinini kabul edüp ey kâfir imâna gel.

Coşkunî Coşkunî var mı ben teki bahr-i ummana dalan?
Adet midir yük altında angıra hayvan olan,
Beş altıncı sualimin var mı manasın bilen,
Galiba üstazı buymuş dekbazından bellidir.

2.2.2.2. Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)

Muhibbî Beş altıncı yerdir imansız canı,
Yedincisi ise küffar mekânı,
Kızıl-öküz nedir halk etti anı?
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.

Coşkunî Yeni malum oldu buymuş üstazı,
Açtı da sonradan bağladı bizi,
Ejderha doğurdu kızıl-öküzü,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.

- Muhibbî Ulan anan yağma değildir,
Yerinde halk olmuş yığma değildir,
Halt etme o öküz doğma değildir,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Aşk elinden benzim sarardı soldu,
Aklım baştan bihuş bilmem ne oldu,
O da Hakk'ın hikmetinden halk oldu,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Gevher nurdan oldu su da gevherden,
Sudan duman oldu bil aşıkârdan,
Kudretinden amma binası nerden,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Seninle konuşak merd ile mertten,
Kimisi gevherden kimi yakuttan,
O öküz halk oldu deli rüzgârdan,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Sen tek nicesine tura çekerim,
Kultökenin bacakların,
Akşam sabah eksik etmez,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.

Coşkunî Seninle konuşmak merd-i merdâne,
Kimisi yakuttan kimi dürdane,
Bu ırz lakırdısı düşer mi sana,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.

Muhibbî
.....
Geçmiş geleceğin bütün milletin,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.

Coşkunî Seninle konuşak binayı baştan,
Gözümüz doldurdun kan ile yaştan,
Öküz halk olmuştur kızgın ataştan,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.

Muhibbî Yine ben açayım dediğim sözü,
Onun zağferandan halk oldu özü,
Kaç ayağı vardır kaçtır boynuzu,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.

Coşkunî Bu mecliste hacil ettin sen bizi,
Öyle söz demeli o alsun hazzı,
Dört ayağı ile sekiz boynuzu,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.

- Muhibbî Veririm canına cevır ile ceza,
Arada olmasın kavga ve niza,
O benzemez ahurdaki öküze,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Gökyüzünde hesap ettim yıldızı,
Gece gündüz eyleyelim biz sözü,
Sekiz ayağı var dörtte boynuzu,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Her cevabı yatırsana kanuna,
Bu mecliste olanların kamına,
Bacaklar boynuzlar anan,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Bu mecliste ettin bizi bayağı,
Öyle söz demeli ola layığı,
Sekiz boynuzu var ondur ayağı,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Dört bindir demişler rivayet bazı,
Kırk bin ayağı var kırk bin boynuzu,
Söyle ne hikmette bakıyor gözü,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.

- Coşkunî Senin bana eylediğin henektir,
Sözü açıp kapadığın dönektir,
Gözünün önünde sivrisinektir,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Onu ahurdaki danan da bilir,
Ocak başındaki ananda bilir,
..... binen de bilir,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Daima çektiğim feryad-u gamdır,
Gözümden dökülen katre-i nemdir,
Gözünün önünde duran perçemdir,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Var mıdır bir illet derd-ü gam gibi,
Gözlerinden töktürdüğüm nem gibi,
Bacın çim gibi,
Ara ki bulasın Âşık Coşkunî.
- Coşkunî Coşkunî'yem yoktur çeken nazımı,
Bu mecliste görmediler hazzımı,
Ustam kurban olam al bu sazımı,
Onu ben bilmemem Âşık Muhibbî.

Muhibbî Muhibbî'ye yardım eden Mevla var,
Her bir kelimasında güzel imlâ var,
Gözümün önünde azim derya var,
Bari bildireyim Âşık Coşkunî.¹⁹

Muhibbî ve Şamilî'nin Coşkunî ile olan deyişmeleri böyle bitmiş oluyor. Coşkunî sonradan Yusufelili Mahirî de karşılaşma yapacaktır.²⁰

2.2.3. Elfâzî-Muhibbî Karşılaşması

Yusufeli'nin Kirazalan (Hars) köyünde Emrah Hafız elinde bulunan ve Muhibbî çağında aynı köyde yaşayıp Hayalî mahlası ile şiirler yazdığı aynı cönkte işaret edilen Hüseyin Efendi'nin tuttuğu kayda göre Muhibbî'nin Elfâzî mahlaslı bir âşıkla karşılaştığı tespit edilebiliyor. Elfâzî'nin kimliği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Karşılaşma metinlerine başka cönklerde de rastlayamadık. Bu Elfâzî'nin 1878 savaşı yıllarında Artvin-Berta'da saz şairi olarak görülen “*Bertalı Elfâzî*” olmadığı da kesindir.²¹ Karşılaşma metinleri başında bir “*Divan*”ın giriş olarak yer almadığı, arada bir söz sırasının bozulduğu görülüyor ki bu, deyişmelerin tam ve düzgün olarak tespit edilmemiş olduğunu gösterir.

¹⁹ Bu karşılaşma metinleri “*Yusufelili Muhibbî*” adlı kitabımızda da yer almıştır.

²⁰ Mahirî –Coşkunî karşılaşması için ikinci kitabımıza bakılsın.

²¹ Özder, Âdil. (1940), Yusufelili Muhibbi, Kars ili basımevi, s. 53-58.

2.2.3.1. Elfâzî ile Muhibbî Soru-Cevap (Bulmaca-Muamma)

Elfâzî	Eğer âşık isen dinle cevabım, Sol arş'ın i'racı ²² neden Muhibbî? Âdem ne yeyüben geldi cihana, Ne idi cennette fidan Muhibbî?
Muhibbî	Eğer âşık isen dinle cevabım, Sol arş'ın i'racı sudan Elfâzî, Âdem buğday yeyüp geldi cihana, Yetiştî cennette fidan Elfâzî.
Elfâzî	Âşık olan aşk deryasın daldırır, Aşk elinden rûy-u benzin soldurur, Arş-i a'lâyı kaç melâik kaldırır, Arş-i âlâ halk oldu neden Muhibbî?
Muhibbî	Âşık kendin deryalara daldırır, Marifetin irfanlara bildirir, Arş-i alayı çar melâik kaldırır, Arş-i âlâ halk oldu nurdan Elfâzî.

²² Eski sözlüklerde görülmeyen bu kelime anlam olarak “*uruc, yükseliş*” olması gerekir. Bu takdirde “göklerin yüksekliği” demek olur.

- Elfâzî Âşık olan düşer ah ile zâra,
Vücüdu suht olur ateş ve nâra,
Ol arş-ı a'la ki geldi gurura,
Neydi arş-ı âlâyı saran Muhibbî?
- Muhibbî Benim sözlerimde var mıdır yalan,
Var mı ehl-i kâmil bu sözü bilen,
Ma'revüş isminde halk oldu ilan,²³
Odur arş-i âlâyı saran Elfâzî.
- Elfâzî Âşık olan aşk deryasın boyladı,
Marifette dürr-u yekta söyledi,
Ma'revüş ilan ki gurur eyledi,
Kimdir ona zahmın vuran Muhibbî?
- Muhibbî Hak'tan dilediğim daima dilek,
Üstümüzde döner şu çarh-ı felek,
Terihe isminden halk oldu melek,
Odur ona zahmın vuran Elfâzî.
- Elfâzî Budur cevapların binası bendi,
Nice bin âşıklar odlara yandı,
Gökte bir meleğin kanadı sındı,
Onun kabahati neden Muhibbî?

²³ ilan: yılan.

- Muhibbî Çok âşıklar bu manaya ermedi,
Varup üstatlar yanında durmadı,
Bir b c k r zkına m    k vermedi,
Onun kabahati ondan Elfâzî.
- Elfâzî Gitmiş bu cihanın devranı demi,
Onunçün çekerim derd ile gamı,
Göklerin yüzünde vardır bir cami,
Söyle kimdir (müezzin) olan Muhibbî?
- Muhibbî Felek eylemiyor bizlere  adı,
Gitmiş bu cihanın lezzeti tadı,
Ol camiin Beyt' l-ma'mamurdur adı,
Cebrail'dir mezin olan Elfâzî.
- Elfâzî    ık olan gezer sa  ile sola,
Anın  n düşmüştür hem dilden dile,
O caminin i i ka  kula  ola,
Ara ki bulasın    ık Muhibbî.

2.2.3.2. Muhibbî-Elfâzî- Arasındaki Soru-Cevap
(Bulmaca-Muamma)²⁴

Elfâzî	İdrak eder akıl var ise başta, Daim fîgan eder gözleri yaşta, Öküzün ayağı bir kara taşta, Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
Muhibbî	Âşıkları yakan aşk ile nârdır, Rûz-u şeb çektiği âh ile zardır, Ol taşın üstünde kaç çukur vardır, Ara ki bulasın Âşık Elfâzî.
Elfâzî	Ya birdir ya beştir ya on olmalı, Arayı arayı onu bulmalı, Yiğirmi, otuz, kırk, elli kalmalı, Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
Muhibbî	Âşıklar sırasın bilirler belli, Değildirler onlar hep de bir halli, Ne Yiğirmi, ne otuz, ne de ki elli, Ara ki bulasın Âşık Elfâzî.

²⁴ Muhibbî'nin ilk dörtlüğü eksiktir.

- Elfâzî Âşık senin söylediğin bir sözdür,
Bana eylediğin eda-ü nazdır,
Ya altmış, ya da ki yüzdür,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî (Bu kıt'ası tesbit edilmemiştir.)
- Elfâzî Ya iki yüz, ya üç yüz, ya dört yüz ola,
Ya beşyüz altı yüz yedi yüz ola,
Sekiz yüz, dokuz yüz, ya da bin ola,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Benim bu sözlerim kanda değildir,
Dünyada ad ile şan da değildir,
Sekiz yüz, dokuz yüz bin de değildir,
Ara ki bulasın Âşık Elfâzî.
- Elfâzî Ya iki bin, üç bin ya dört bin ola,
Beş bin, altı binde hem karar kıla,
Yedi bin, sekiz bin, dokuz bin ola,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.
- Muhibbî Doğru söyle gel sen gezme aykuri,
Şöhret-ü şan ile yolun beyhuri,
Doğru söyleyegel sen bu çukuru,
Ara ki bulasın Âşık Elfâzî.

Elfâzî Gönül durmaz gider sağ ile sola,
Düşürürüm vücuduna velvele,
Ya üç, ya beş, yedi, ya da kırk ola,
Arar da bulurum Âşık Muhibbî.

Muhibbî Âşık niçün bulamadın çukuru?
Dertli olan daim yakar buhuru,
Kulakların kiple sıçra yukarı,
Haman ki bulursun Âşık Elfâzî.

İki âşık arasındaki deyişme böylece bitiyor. Son kıt'alarında gerek olan mahlas söyleme (tapşıрма) olmadığı gibi taşlama yollu söylenmiş parçalarda cönkteki metinde yoktur. Böyle olunca karşılaşmanın noksan tespit edildiği kesinlikle anlaşıyor.²⁵

2.2.4. Erbâbî- Mahirî Arasında

"... Mahirî, Maşukası Mahtaban'dan ayrılıp İran'dan memleketine dönüşünde Erzurum'a geldi. Gürcükapısı'ndaki Çiftekapılı kahvede misafir oldu. Tebrizkapısı'ndaki bir kahvede de Erzurumlu Âşık Erbâbî, sazını asmış ara sıra fasıllar yapardı. Mahirî'yi Erbâbî'ye haber verdiler. Erbâbî sazını alıp Mahirî'nin bulunduğu kahveye geldi."

²⁵ Muhibbî'nin ayrıca Sümmânî ile karşılaşma yaptığı rivayetinin yanlışlığı için: Sümmânî-Şenlik karşılaşması bölümündeki haşiyeye bakılsın.

Aşağıya metinlerini tam olarak aldığımız bu karşılaşma, Mahirî-Mahtaban adlı hikâyede verilen bilgiye göre böylece başlamış oldu.²⁶

2.2.4.1. Erbâbî- Mahirî Arasındaki Takılmaca

Erbâbî Hüküm eyledim ben de bahr-i ummana,
Aşk-u belâ gıryanından okudum.
Âdem ki balçıktan himmet olundu,
“Kaalü-bela” lisanından okudum.

Mahirî Aşk ile olmuşum âlemde mir-tab,
Âşıklar âşığa eylermiş itap,
Haçan gökten nâzil oldu çar kitap,
Ben iptida Furkan’ından okudum.

Erbâbî Ben bûlbûlüm müptelayım gülüme,
Onunçün bakmazım sağ ve soluma,
Haçan ki Furkan’ı aldım elime,
Dikkat edüp her yanından okudum.

²⁶ Fısıll Başlangıcında bir “*Divan*” söyleme töresine burada uyulmadığı yahut söylenmiş divanların unutulup nakledilmediği anlaşıyor. Erbâbî gibi usta bir aşığın bu töreye uymuş olması gerekirdi. Demek unutulmuştur.

Mahirî	Deli gönül gaflettedir uyana, Didelerim kızıl kana boyana, Yedi burç üstünde durdum divana, O pirlerin ihsanından okudum.
Erbâbî	Erbâbî'yim olur olmaz naz demem, Geçen baharlara gitti yaz demem, Elli demem, seksen demem, yüz demem, Ara yerde doksanında okudum.
Mahirî	Mahirî sözlerin olmasın zahir, Aktı gözyaşlarım oldu bir nehir, Pirlerin elinden içmişim zehir, O mantığın pinhanından okudum.

2.2.4.2. Erbâbî- Mahirî Arasındaki 1. Tekellüm-Atışma

Erbâbî	Olur olmaz yerde eyleme benlik, Dili kesver ile dil aşamazsın, Bilmez isen bir adamın aslını, Yekten varıp ona ulaşamazsın.
Mahirî	Aşk ile olmazsan eğer mecazi, Dolanıp dünyayı yol aşamazsın. Her ne kadar beyim menzile ersen, Beygirle köhlana ulaşamazsın.

Erbâbî Sen âşıksın beyim divana dursan,
Aşk ile günden gün kendine yorsan,
Sarf etsen dilinden mücevher versen,
Döktürüp damaktan bal aşamassın.

Mahirî Âşıklar söylerler her bir formadan,
Acizlenmem tekellüme girmeden,
Vaktında güzelin aslın sormadan,
Yakın varıp ona kol aşamazsın.

Erbâbî Erbâbî sözünde yoktur bir hata,
Bir bülbül misali mecliste öte,
Artık yetişelim söze sohbete,
Önümüz deryadır göl aşamazsın.

Mahirî Mahirî bir vakit sözümünden dönmem,
Sen bir katre isen ben de bir umman,
Âşıklar bezminde durup da sinmem,
Girip her gülşene gül aşamazsın.

2.2.4.3. Erbâbî- Mahirî Arasındaki 2. Tekellüm-Atışma

Erbâbî Yeni bir tekellüm yâdına düştü,
Darlattırım seni Âşık Mahirî.
Sırtına vururum taze palanı,
Terletirim seni Âşık Mahirî.

Mahirî Gözleren çekerim siyah sürmeyi,
Parlatırım seni Âşık Erbâbî,
Alırsam dilime Arabî, Farsî,
Zorlatırım seni Âşık Erbâbî.

Erbâbî Gece gün yalvarır varlı pirine,
Ne kadar huluskâr kisb-ü kârına,
Erzurum'da verip seni birine,
Erletirim seni Âşık Mahirî.

Mahirî Pirimdir azizim âlemde ustan,
Olsun bu sözlerim dillerde destan,
Üstüne giydirip bir allı fıstan,
Fırlatırım seni Âşık Erbâbî.

Erbâbî Dil ile eylerim azizim henek,
Meşhur kelâm değil esrarı demek,
Atarım önüne bir parça kemik,²⁷
Murlatırım seni Âşık Mahirî.

²⁷ Bu gibi kaba teşbihlerin karşılaşma meclislerinde hakaret sayılmadığını, izlediğimiz kadarıyla, yapılmış olan âşık karşılaşmalarında, çoğu kere görmüşüzdür. Aşağıda geçen, daha yumuşak ifadelerden anlaşıldığı üzere bir dargınlık olmadığı görünüyor.

Mahirî Ben âşığım her divanda durmazım,
Olur olmaz ile kendim yormazım,
Su içirir sonra arpa vermezim,
Zırlatırım seni Âşık Erbâbî.

Erbâbî Erbâb'ın sözleri kudretten bina,
Hasretlik kâr etti bu şirin cana,
Bu mecliste güzel ders verip sana,
Nurlatırım seni Âşık Mahirî.

Mahirî Söyleriz kelamı sanma ki sonuz,
Bülbül tek kafeste bir şirin canız,
Sen bir derya isen Mâhir de deniz,
Varlatırım seni Âşık Erbâbî.

2.2.4.4. Erbâbî- Mahirî Arasındaki Taşlama

Erbâbî Ne durmuşsun benim ile davaya,
Huriler perisi Âşık Mahirî.
Yaban arı gibi durmaz sokarsın,
Çiçekler arısı Âşık Mahirî.

Mahirî Baksana efendim sağ ile sola,
İnsanlar sürüsü Âşık Erbâbî,
Her bir kelimada bir yeri noksan,
Âşıklar yarısı Âşık Erbâbî.

Erbâbî Değirmen döner mi odun çakçakla,
Meclis de olur böyle şakşakla,
Ömrünü geçirme daim vakvakla,
Göller kurbağası Âşık Mahirî.

Mahirî Şehr-i Erzurum'da daim kalırsın,
Türlü çeşit usul erkân bilirsin,
Doğan tavşanların izin bulursun,
Tazılar yavrusu Âşık Erbâbî.

Erbâbî Kaynıyor baksana her yandan buhar,²⁸
Sitemli sözlerin bağrımı yahar,
Bir şirin sedan var inceden çıhar,
İnsanlar nisası Âşık Mahirî.

Mahirî İlkbaharda çıkan otları yersin,
Hamurlu bezleri bulur çiğnersin,
Bazı bir de kuyruğunla oynarsın,
Zamane danası Âşık Erbâbî.

Erbâbî Erbâbî seçiyor yakın uzağı,
Seni düşürmekçün kuram tuzağı,
Bakalım ki kimde çıkar yüz ağı,
Olmıyak irfanda asi Mahirî.

²⁸ Erzurum kahvehanelerinin meşhur semaver kaynamasına işaret ediyor, olsa gerek.

Mahirî Ben Mâhir'im edeb erkân duyarım,
Meclislerde baş ustaya ayarım,
Sırta'n biner omuzların soyarım,
Keserim nefesi Âşık Erbâbî.

2.2.4.5. Erbâbî-Mahirî Arasındaki Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)

Erbâbî Muamma şeklinde bir sözüm vardır,
Birinci çıktı girmez nedir Mahirî,
Âşık olan bu manaya aşına,
İkinci girdi çıkmaz nedir Mahirî?

Mahirî Ezelden söylerim sözümün bendin,
Şeytan cennetten çıktı girmez Erbâbî.
Bir tilki tuzağı yaptı orda,
İdris cennete girdi çıkmaz Erbâbî.

Erbâbî Okuduğum elif ile mimlerdir,
Didemden dökülen kanlı nemlerdir,
Üçüncüsü çıktı girmez kimlerdir,
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.

Mahirî Ehl-i diller sözün niçün taramaz,
Âşık olan maşuk niçün aramaz,
İmandır insandan çıksa giremez,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.

- Erbâbî Okunur ismimiz “elif-ü ba”yla,
Geçmede ömrümüz “ah ile hay”la,
Dördüncü çıktı girmez aslını söyle,
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.
- Mahirî Deli gönül bir diyarda durmadı,
Şad olup âlemde safa sürmedi,
İnsandır insandan çıktı girmedi,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.
- Erbâbî Âşıkların sözü dilde fenadır,
Bizi aşka salan telli Sona’dır,
Âdem ki balçıktan doğruldu aldığı nedir?
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.
- Mahirî Dünyadır güneşten alır ziyayı,
Âşıklar pirinden tutar mayayı,
Âdem aldı akıl imân hayâyı,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.
- Erbâbî Aşkım tutuşmada sanma ki söndü,
Bir yanım söngündür bir yanım yandı,
İptida Zülfikar kimeydi indi,
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.

- Mahirî Bûlbûl olan müpteladır gülüne,
Hatta gelmez âşıkların diline,
Zülfikar'ı Ali aldı eline,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.
- Erbâbî Sevdayı çekenler niçün yılmadı,
Aradı bu gönül dostun bulmadı,
Kimdir kendi öldü saçı solmadı,
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.
- Mahirî Sana anlatayım beş ile üçü,
Herkesin meydana çıkmakta suçu,
Meryem ana öldü solmadı açı,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.
- Erbâbî Erbâb'ın sözünün gelir mi ardı,
Artırdı sinede hicranı derdi,
Kırkların sağında söyle kim durdu,
Ara ki bulasın Âşık Mahirî.
- Mahirî Mahirî'yi düşkün halde gördüler,
Dolu dolu aşk bâdesi verdiler,
Yediler'di sağ tarafta durdular,
Arar da bulurum Âşık Erbâbî.

2.2.4.6. Mahirî-Erbâbî Arasındaki Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)

Mecliste dinleyicilerden Otha köylü Niyazi Bey adında biri de vardı. Bu bey, Erbâbî'ye; hep sen sordun, bırak da birkaç sual de bu çocuk sorsun dedi. Bu teklif kabul edilip Mahirî ileri geçti.

Mahirî Muallakta duran hacir taşı mı?
Ara ki bulasın Âşık Erbâbî.
Hazreti Ali'nin düldülü dişi mi?
Ara ki bulasın Âşık Erbâbî.

Erbâbî Eksilmez yaralar serde bin idi,
Yar yoluna feda şirin can idi,
Düldül hem kız idi hem oğlan idi,
Arar da bulurum Âşık Mahirî.

Niyazi Bey, Mahirî'yi yanına aldı ve köyüne dönerken onu da beraberinde Otha'ya götürdü. Mahirî, Otha'da Şerif Bey'in kızı Münevver'i sevgilisi Mahtaban'a benzettiği için sonradan onunla evlenip aynı köyde kalacaktır. Mahirî'nin bu seyahati sırasında Mahtaban ve diğer Âşıklarla olan deyişmeleri ikinci kitabımıza alınmıştır.

2.2.5. Sümmânî-Şenlik Karşılaşması

Sümmânî (Hüseyin), Erzurum'un Narman kazasının Samgara köyünde yaşamıştır. Kendi ifadesine göre âşıklığa başlayışı 11

yaşında ve 1873 yılına rastlar. Buna göre doğum yılının da 1862 olması gerekir. Birinci cihan savaşı yıllarında vefat ettiği söylenir.²⁹

Şenlik, Kars'ın Çıldır kazasına bağlı Suhara'da 1853 yılında doğmuş, 1912 de Dalaver'de vefat etmiştir.³⁰ Söylendiğine göre Sümmânî, Şenlik'in şöhretini duyar onunla görüşmeyi candan arzularmış. Bu sebeple yakınlaşma³¹ 25 yaşlarındayken 1887 yılında Sümmânî, Narman'dan kalkıp, Çarlık Rusya elinde bulunan Çıldır'a gitmiş, Şenlik'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Şenlik'in anasının, bir misafire yapılan saygıyı Sümmânî'ye gösterip ona bir hasım gözüyle bakmaması için oğluna sıkı tembihle bulunduğu rivayet edilir.

O yıllarda Çıldır'ın güvenlik durumu çok bozukmuş. Çıldır sık sık kanlı kavgalara sahne olur, adam öldürme pek ucuz iş sayılmış. Hatta Sümmânî'nin, ilk misafirlik gününde evleri önünde çıkan

²⁹ Burada bir hususun aydınlatılması gerekiyor. Bu problem, Sümmânî ile Muhibbi geçmiş olduğu yanlış olarak aksettirilmiş bir karşılaşma rivayetidir. Biz bu rivayetin gerçek olmayacağını "Yusufelili Muhibbi" adlı kitabımızın 32. sayfasında 1940 yılında açıklamıştık. Kısası ve geçeceği ise Sümmânî, "*Tarih seksen dokuz on bir yaşında, /Cem'oldu başıma iş birer birer.*" demiştir. Şenlik ile değişmelerinde de; "*Tarih seksen dokuz aşkım aşıkâr*" demekle şairliğe başlayış tarihini tekrarlamış oluyor. Erkinis köylü Muhibbi'nin ölüm yılı ise (1284/1868) olup Sümmânî bu tarihten beş yıl sonra âşık olmuş demektir. Dahası var. Muhibbi'nin köyü Erkinis'in yaşlılarından 1935 yılında tespit etmişim: Sümmânî 1912 yıllarına kadar Erkinis'e sık sık gelir, değişlerini dinletir. Muhibbi Baba 'ya yetişip görüşemediğine" de yakınır. Murat Uraz, kısa isimle yazılan "*Sümmânî-Gülperi*" adlı halk kitabında olduğu gibi, Nesip Yağmurdereli'nin "*Sümmânî Hayatı ve şiirleri*" adlı eserinde de (İstanbul Ülkü Basımevi 1939) Muhibbi-Sümmânî karşılaşması üzerinde durulmuştu. Ben bu karşılaşmanın olmadığını ve yanlış bilgiye dayandığını ayrıca Nesip Yağmurdereli'ye cevap olarak iki yazımla belirtmişim. (Trabzon halk Gazetesi, 24-27 Kasım, 1942, Sayı 1026-1027)

³⁰ Bak. Kırzioğlu, M. Fahrettin, Edebiyatımızda Kars, s. 21.

³¹ yakınlaşma: Yaklaşık olarak.

kavgada bir adamın yere serildiği de görülmüş. Bu olaya Şenlik sohbetleri arasında:

“Gördün mü bu yerin kalmakalını,
Candan geçip kızıl bana gelipson.”

beyitiyle de işaret etmektedir.³²

Karşılaşma, ev sahibi hatunun arzusuna uyularak sammi bir sohbet havası içinde geçmiş, atıp tutma, incilme ve yenmece yoluna gidilmemiştir. Geleneğe göre zamanın iki ünlü âşığı da karşılaşmaya birer karşılıklı “*Divan*” ile girmişlerdir.³³

2.2.5.1. Açılış Divanı

Şenlik Derdim ondur dokuzunu demezem ağyara ben,
Sekizinde bir arzum var yediden avare ben,
Beş benim kisb-ü kârımdır dörde kıldım temenna,
İkiye muhabbetim var yalvarırım bire ben.

Süm mânî Elestü bezminde geldim Hak ile ikrara ben,
Hamd olsun, hamd ü senâlar düşmedim inkâra ben
Âdemi âdem eyleyen arifin irfan imiş,
Ya niçün can feda kılmam öyle bir Hünkâra ben.

³² Birinci Dünya savaşıdan birkaç yıl önce Huzûrî ile arkadaşı Zuhûrî, Ardahan’a yaptığı seyahatte Çıldır’a da gidip Şenlik’i ziyaret etmek istemişler, fakat bu gibi korkulu haberlerden ötürü vazgeçmişlerdir. Sonra düşünüp bir mektupla Şenlik’i Ardahan’a davet etmişlerse de, Şenlik verdiği cevapta: “Beni görmek isteyen evime gelsin.” demiş. (Huzûrî’den tespit)

³³ Deyişmeler, Mecit ve Gülpaşa Tokdemir’den alındı.

Şenlik Otuz iki derdim vardır kırk sekiz dava ile,
Üç yüz altmış altı burca on iki sahra ile,
Çardır mezhep çardır kitap çar gönül sevda ile,
Okudum ezber eyledim çıkmadım kenara ben.

Sümmânî Otuz iki farzı beyan kırk sekiz Cuma ile,
Üç yüz altmışaltı gündür mâh bir sene ile,
Çardır mezhep, çardır kitap çar gönül sevda ile,
Okudum ezber eyledim düşmedim inkâra ben.

Şenlik Elli dört bala içinde demim var devranım var,
Yetmiş bin hicap dâbında bir şehir-i hûbanım var,
Altı bin altı yüz altmışaltı derdime dermanım var,
Şenlik'im şeş hesap ile yâr oldum o yâra ben.

Sümmânî Elli dört farzı beyan ettim âyet-be-âyet,
Yetmiş bin hicap içinde Habib-i Nûr-i Ahmet,
Altı bin altı yüz altmışaltı âyet tek beyyinat,
Sümmânî'yim gulam oldum öyle haznedara ben.

2.2.5.2. Soru-Cevap ile Tanıma

Şenlik Osmanlı-Eli'nden azm-i râh ettin,
İyi ki usta sen bu yana gelipsen.
Fırkat-u âh ile menzile yettin,
Ne sebepten bizim kâna gelipsen.

Sümmânî Osmanlı-Eli'nden azm-i râh ettim,
Nasip kısmet için nâna gelmişim.
On dört yıldır oldum şem'a pervane,³⁴
Onun için yana yana gelmişim.

Şenlik Kem kelim çıkarmam asla dilimden,
Gönlümü yâd ettin özge ilimden,
Çok âşıklar gelip tezdi elimden,
Sen olur ki ad-ü şana gelipsen.

Sümmânî Dost-eline varmak şeref dediler,
Dertliler haline aref dediler,
Seni aşk ehline sarraf dediler,
Kıymet için gevher-kâne gelmişim.

Şenlik Ben bilirim ehl-i aşkın halini,
Âşıklar kaldırır kıyl-ü kalini,
Gördün mü bu yerin kalmakalını?³⁵
Candan geçip kızıl kâna gelipsen.

³⁴ Âşık olduğu 1289 (1873)'dan sonra oraya gelinceye kadar 14 yıl geçmiş olduğu, bununla da karşılaşma yılının 1887 ve yaşının 25'lerde olduğu çıkıyor.

³⁵ O günü kanlı kavgaya işaret.

Sümmânî Ezelden huddâmın elif-ü ba`ya,
Hak kulun emeğin verir mi zaya,
Bir can borçluyum Bari-Huda`ya,
Vermek için can kurbana gelmişim.

Şenlik Dertli Şenlik çoktan duymuştu adın,
Kaçıncı babbadır kalb-i küşadın,
Benim ile ülfet midir muradın,
Yohsa görem imtihana gelipsen.

Sümmânî Sümmânî paç almaz şöhet-ü şandan,
Üçüncü babbadır bilmem ne yandan,
Lakin davet etsen dönmem meydandan,
Vahdet içre bir pinhana gelmişim.

2.2.5.3. Şenlik, Sümmânî'nin Âşıklığını Sorguluyor

Şenlik Darılmazsan konuk bir cevabım var,
Görem akl-ü usul, erkânda mısın?
Cevherin gizli mi yohsa aşikâr,
Acap zahir yoksa pinhanda mısın?

Sümmânî Mürşid-i kâmile eyledim hizmet,
Gâh olur ki cüz'i erkân bizde var.
Erenler babında eyledim hizmet,
Gâhi zahir, gâhi pinhan bizde var.

- Şenlik Ne tarihte oldu sırrın aşikâr?
Sen kimin rahında eylersin tayyar?
Kimlerin mahıyla olupsan tüccar?
Meta'ın alışkın meydanda mısın?
- Sümmânî Tarih seksen dokuz aşkım aşikâr,
Kudretin râhında eyledim tayyar,
Kendi malım ile haddimce tüccar,
Himmet pirden lütf-ü ihsan bizde var.
- Şenlik Ne mahbûb sevmektir senin muradın?
Kaçınıcı babdadır kalb-i küşadın?
Osmanlı elinde var mıdır adın?
Yoksa bir Kaza-yi Narman'da mısın?
- Sümmânî Bakma mahbûb sever aşk ile bu can,
Elimden ne gelir Mevla'dan ihsan,
Ben şeref gözlemem söyleye ihvan,
Bana kalsa üç beş yâran bizde var.
- Şenlik Biçare Şenlik'i çoklar bulacak,
Ara yerde meydan kime kalacak,
Âşık da âşığın halin bilecek,
Acaba katre-i ummanda mısın?

Sümmânî Cümleden ednâdır gedâ-yı Sümmân,
Elimden ne gelir Mevlâ'dan ihsan,
Katradan katreyim değilim umman,
Bazı olur cüz'i umman bizde var.

2.2.5.4. Soru-Cevap (Bilmece-Muamma)

Sümmânî Güş ver kelâmıma ey Usta Şenlik,
Dinle ben fakirin muhabbetinden,
Bilcümle ruhların mayası nedir?
Bil gözesin söyle bidayetinden.

Şenlik Sâye-i pirimden olmazım mahzun,
Söyleyem anla bak kemâletimden,
Bir nûr-i meknundur mayası “kaf-nun,”
Sebebi Resul'ün yüz hürmetinden.

Sümmânî Anladım ermişsin sen de kemale,
Düşelim sen ile bir kıyl-ü kala,
Hangisi halk oldu dağda evvelâ,
Tarif eyle bana alâmetinden.

Şenlik Sen bir derya isen ben de bir deniz,
Sanma ki bu hali bizler bilmeniz,
Evvelâ halk oldu Cebel-i Kubeyz,
İsrersen vasf-edem alâmetinden.

Sümmânî Anladım içmişsin pirlerden dolu,
İdrâkin fehm eder sağ ile solu,
Elbette semânın yarıdır bir yolu,
Tarif eyle bana cihetinden.

Şenlik Ben üstad görmüşüm değilim nâşî,
Yanar yüreğimde aşkın ataşı,
Semânın bir yolu mualla taşı,
Mi'râc-ı Nebî'nin tarikatından.

Sümmânî Mualla taşının vardır durağı,
Nicedir o kûh-ı mâhın ayağı,
Bana söyle hangi dalın budağı,
Söyle ustasının vaziyetinden.

Şenlik Bir ayağı gümüş billur budağı,
On sekiz bin vardır tekmil ayağı,
Her birisi bir âlemin durağı,
Yaratan hak etmiştir kudretinden.

Sümmânî Bârekallah Şenlik iz'anın şendir,
Değil kül yığnağı hazinen tamdır,
Merdiven başında memuru kimdir?
Söyle malum olsun sır hikmetinden.

Şenlik Yarını bilmeyen bu yolda durdur,
Âşıklık dediğin polattan zordur,
Âdem Safiyullah ruhu memurdur,
Meçhulün var mıdır sır hikmetinden.

Sümmânî Dertli Sümmân sana verdi zahmeti,
Şimdi sakın olak edek reheti,
Neye memur olmuş nedir hizmeti?
Bâri anlayalım bir cihetinden.

Şenlik Sefil Şenlik bu müşkülün halleder,
Ruhlar ondan gelmiş hep ona gider,
Cümle ruhlar sure çektirip güder,
Müşkülün kaldı mı cihetinden?³⁶

2.2.6. Çıldırılı Şenlik-Şavşatlı Recâî Arasında

1943 yılında Şavşat'ın Kocabey (Küçan) köyünden 70 yaşlarında olan ve halk ağzı şiirler söyleyip Lisanî mahlasını kullanan Ali Çiçek'le tanışmıştım. Bu güleç yüzlü ihtiyar âşığın verdiği bilgiye göre, kendisinin gençliğinde Çıldırılı Âşık Şenlik. Küçan'a gelip şair Muhammet Recâî'yi yanına çağırtmış. Aralarında bazı irticali deyişmeler olmuş ve Şenlik, Hoca-şair Recâî'yi pek beğenmiş imiş.

³⁶ Deyişmelerin çok yerleri aslını kaybetmişe benziyor. Bu iki ünlü âşık, burada görüldüğü gibi kelime ve ayak (kafiye) tekrarı yapmamış olsalar gerek. Biz derlediğimiz metne sadık kalıp tıpkısını naklettik.

Bu irticallerden yalnız aşağıya aldığımız üçer kıtalık deyişmeler Ali Çiçek'ten tesbit edilmiştir.

Şenlik Arzulayıp çıktım gurbet-ellere,
Nice cebellerde yolum var benim,
Gece gündüz didarına yanarım,
Tükenmez deryada gölüm var benim.

Recâî Nâgehandan düştüm sevda şerrine,
Hicr-ü gamda kıyl-ü kaalım var benim,
Yedi iklim, çar köşeden bilirim,
Kaf'tan Kaf'a vâsf-ı hâlim var benim.

Şenlik Kalkıp o diyara varayım deyi,
Derdime bir çare arayım deyi,
Belki cânanımı göreyim deyi
Onun için âh-ü zârım var benim.

Recâî Bin bir ayak yere duracak deyi,
Günah mizânını kuracak deyi,
Nice günahları soracak deyi,
Âh çekerim o efgânım var benim.

Şenlik Şenlik bu dünyayı ediyor teftiş,
Sanma ki öfkeye düştü bir baykuş,
Hem hocayım, hem âşığım, hem derviş,
On iki tarikta elim var benim.

Recâî Recâî der ancak efsun bende var,
Yola getiririm zehirli şâh-mâr,
Hem inciym, hem yakutum, hem cevher,
Cevahir madeni la'lim var benim.

2.2.7. İznî-Feryâdî Değişmesi³⁷

Yusufelili izni ile Poskovlu Feryâdî arasındaki bu kısa değişme Artvin'in Sirya (Zeytinlik) köyünde olmuştur. Poskovlu Âşık Müdamî'nin bana verdiği bilgiye göre, İznî bir akşam Sirya'da fasıl yaparken Feryâdî de dinleyiciler arasında imiş. Bu âşığa bir şeyler sormasını Sıryalılar İznî'den istemişler. Bunun üzerine iki âşık arasında aşağıdaki karşılıklı değişmeler olmuş.

2.2.7.1. Bulmaca (Muamma)

İznî Huda'nın kuvveti hadden efzundur,
Ne sebep halk etti dünya âlemi?
Altı günde yaratıldı tamamet,
İptida kim kime verdi selâamı?

³⁷ “İznî-Berzî karşılaşması” ile “İznî'nin Hayatı” hakkındaki kısa bilgiyi ikinci kitabımızda sunacağız.

Feryâdî Buyurdu şanında “Levlake” Huda,
Anınçın halketti dünya âlemi,
Altı günde tamam geldi vücuda,
Evvel Hak nuruna verdi selamı.

İznî Altı günde temamet ki olanda,
Cennetle cehennem hitam bulanda,
Ata Âdem bu dünyaya gelende,
İptida söyledi hangi kelamı?

Feryâdî Âdem’i turaptan yarattı Allah,
Ruhunda nefh etti hasbeten lillâh,
Aksirdi da dedi: Elhamdülillah,
Budur evvel konuştuğu kelâmı.

İznî Bu İznî söylüyor âşıklık hakkı,
Böyle hasım görmemiştim ben dahi,
Neye murat etti Vahid-ül Baki,
Ne için halketti levh-ü kalemi?

Feryâdî Feryâdî der bu sözlerim düz oldu,
Elli değil altmış değil yüz oldu,
Emretti dört kitap levha yazıldı,
Anınçün halketti levh-ü kalemi.

2.2.8. İznî-Huzûrî Değişmesi

Köydeş (Zor'dan) iki âşık arasında geçen bu latifçe deyişme, Birinci Dünya Savaşından önce, Yusufeli'nin eski merkezi Ersis'te bir kahvede olmuştur. İznî o sıralarda köyünün muhtarı olarak kaza merkezine gelmiş. Huzûrî de İspir gezisinden oraya dönmüştür. Böylece kahvede buluşan iki hemşeri sazlarını açmışlar, takılmayı çok seven irtical ustası İznî henüz 20 yaşlarındaki Huzûrî'ye ilkten takılmaya başlamıştır.

Aşağıya aldığımız bu takılmacadan sonra aralarında bir hayli deyişme olmuş, fakat Huzûrî tam olarak yalnız bu üçer kıtayı hatırlayıp bana nakletmiştir.³⁸

2.2.8.1. Latife

İznî Müptelâsı oldum yanar gezerim,
Bir aslı meleğim Âşık Huzûrî.
İnsafı yok o mehpâre red eder,
Uşşakın dileğin Âşık Huzûrî.

Huzûrî Ettiği çok oldu bana âlemde,
Bu çarh-ı feleğin Âşık İznîya.
Kara bahtım kuvvetlidir neyleyim,
Bükemmem bileğin Âşık İznîya.

³⁸ Bu metinlerin ikinci dörtlükleri, Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 76. sayısında (Kasım-1955) tarafımdan yayınlanmıştır.

İznî Susuz idin gide gide sulandın,
Bahar seli gibi aktın bulandın,
Vardın İspir beldesini dolandın,
Kaldı mı eleğin³⁹ Âşık Huzûrî.

Huzûrî Böyle kelimelerde akla zararsın,
Öküzün altında dana ararsın,
Sen eleği niçün benden sorarsın?
Doludur mereğin Âşık İznîya.

İznî Derler pişmiş aşın suyu katılmaz,
Yaz olunca güneş yerde yatılmaz,
İki esnaf bir beldede satılmaz,
Korkmasın yüreğin Âşık Huzûrî.

Huzûrî Aşkın deryasında boylattın beni,
Olur olmaz huylattın beni,
Neye söyledin de söyledtin beni,
Aldın mı gereğin Âşık İznîya.

2.2.9. Huzûrî-Kemalî Karşılaşması

Merhum Huzûrî'nin bana 1931 yılında bu karşılaşma hakkında vermiş olduğu bilgi aynıyla şudur: “18 yaşımda idim. Meslekte (âşıklık) muvaffak olacağıma itimadım tamdı. Babam

³⁹ Gezginçi çingeneler elek satar. Huzûrî, elekle “mereğin (samanlığın) doludur” diyerek sözü iletmış oluyor.

(Keşfi) yanımda olmasa bile fasıllara iştirak edebilecektim. Bilhassa Ramazan gecelerinde, Erzurum kahvelerinde saz şairlerine çok kıymet verildiğini duymuştum. 1320 (Rumî) yılı Ramazanına birkaç gün kala köyden yola çıktım. Sazıma esaslı bir düzen vermeyi henüz bilmediğim için Ersis'e⁴⁰ uğrayıp, orada meşhur saz ustası Artvinli Nazmi ustaya sazıma düzen verdirdim. Ve Erzurum yolunu tuttum.

Erzurum'da bir kahveye yerleştim. Aynı akortla (burada kakhaha atarak devam ediyor) ve bozuk sesimle⁴¹ fasıl yapmaya başladım. Rağbet göremedim. Bu yüzden kahvenin gece müşterileri de gitgide seyrelmeye başladı.

Kahveci yüzüme karşı bir şey demedi. Fakat kendiliğinden buna bir çare düşünmüş: O sırada Erzurum'un meşhur saz şairi Kemalî kahveye getirip bu molla (Huzûrî)'yı mat ettirir, böylelikle uzaklaştırırım demiş. Kemalî'ye ve birtakım bildiklerine haber vermiş olmalı ki, bir gece kahvenin daha ilk akşamdan müşterilerden başka bazı yabancılarla dolmaya başladığını gördüm. Herhalde beni dinlemeye geliyorlar diye de sevindim. (Kahkahalar).

Bir de ne bakayım sazı omzunda yaşlı bir adam içeriye girdi ve hiddetle karşıma geçerek:

-Sen kimden destur alıp da burada saz açmışsın. Deyip söylenmeye, bir taraftan da sazını kılıfından çıkarmaya başladı.

⁴⁰ Ersis, o zamanki Kiskim (1912'den sonra adı Yusufeli) kazasının merkezi idi.

⁴¹ Çocukken çiçek hastalığı geçirdiği için sesi genizden ve kaba idi.

-Ben, aman usta, bir kabahat mi ettik, af edersiniz; biz yabancıyız, sizi duymamıştık. Diye özür diler gibi konuştuysa da ihtiyar:

-Şimdi haddini tanırsın, bakalım ne kıymettesin... gibi sözlerle lafı uzatmağa başladı.

Bu sırada, müşteriler arasından tanımadığım bir çavuş ayağa kalkıp ihtiyar aşığa: Baba o kadar hiddete ne lüzum var, burası kahvedir, kim usta ise kendini gösterson dedi ve yanıma gelerek, hiç korkma hemşehrim, ne marifetin varsa göster, hiç çekinmeden söyle deyip beni cesaretlendirdi. Meğer bu Çavuş, bizim kazadan, Kiskim'denmiş. Hodlu Mustafa Çavuş derlermiş.⁴² Bundan daha da cesaretlendim. Hasım da bir taraftan sazının düzenini tamamlamıştı. Bizim saz ise eski Ersis akordu ile... ”

Kemalî, töreye göre faslı bir divan ile açmış. Huzûrî bunu benzek (nazire) ile karşılaşmağa başlamıştır.

Bu karşılaşma tetkik edilirse Huzûrî bu ilk çetin imtihanı başardığı gibi, hasmına sorduğu bir suale muvafık cevap verilemeyince meclisteki dinleyiciler Kemalî'nin mağlup (mat) edildiğine karar vermişlerdi.⁴³

⁴² Hod (Maden) köyleri 1926 yılına kadar Kiskim/Yusufeli kazasına bağlı kalmış, sonra Sirya nahiyesiyle Artvin'e verilmiştir.

⁴³ Töreye göre, mecliste bulunan bilgili kimseler, bu imtihan olma tarzındaki karşılaşmalarda “hakem” durumunda kalır. Onların verdiği kararlar muteber sayılırdı.

Bu karşılaşmadan sonra daha neler cereyan ettiğini sorduğumda Huzûrî devamla: “ *Sazda ve seste beni tabiatıyla gölgede bırakan Kemalî, -çok kudretli bir şair olmakla beraber-mecliste, balığın dilsiz oluşu nedendir? Sualime (bâtıl inanışlara göre) muvafık bir cevap vermediği için dinleyici ihtiyarlar mat edildiğine karar verdiler. Bunun üzerine hemşehri Çavuş beni alıp götürdü ve misafir edip ağırladı. Ben de karşılaşmanın metnini aynen o gece kaleme aldım.*⁴⁴ *Ezberleyip sırası geldikçe meclislerde söyledim. O akşamki meclisimiz Erzurum’da duyulup yayılmıştı. Evvelce müşterisini kaybeden kahve her akşam eskisinden daha kalabalık oluyordu. Tabii kahveci memnundu. Beni bırakmadı. Böylece ben de ilkten usta bir saz şairi karşısında imtihan vermiş oldum. Köye döndüm ve medrese meclisine devam etmeğe başladım.*

2.2.9.1. Giriş Divanı

Kemalî Âşık olanlar konuşur harf ile imlâ ile,
 Âşınadır ehl-i diller bir nice mana ile,
 “Men aref” dersini oku aşk ile meydana gel,
 Âşına oldunsa eger Âllem-el Esmâ ile.

Huzûrî Keş-ü güzâr etmedeyim mihnet-ü sevda ile,
 Mecnun’un arzusu vardır bir saçı Leylâ ile,
 Nâzil oldu İncil, Zebur, Tevrat-Furkan çar kitap,
 Çar kitabı cem eyledi “Besmele” de “ba” ile.

⁴⁴ Huzûrî’nin hafızası (belleği) dinleyenleri hayran bırakacak kadar kuvvetliydi.

Kemalî Hikmet-i mahfî dilersen Âyet-ül-Kur'an'a bak,
Her seher feryadı eyler bülbül-i nalana bak,
Hayr-ü şer anda muharer Defter-i Rahmân'a bak,
Cennet'ten bir hacir düştü nokta-i ihfâ ile.

Huzûrî Tâ ezelden çekmedeyim mihnet-i derd-ü gamı,
Çar anâsırdan yarattı insan etti Âdem'i,
“ Kâf-ü nun”dan⁴⁵ eyledi halk on sekiz bin âlemi,
Altı günde tamam etti mahlûk-u eşya ile.

Kemalî Der Kemalî artmadadır âh-ü efgânım benim,
Aradın âlemde yoktur derde dermanım benim,
Var Erzurum beldesinde şöhret-ü şanım benim,
Söylemeye baş endirmem her olmaz geda ile.

Huzûrî Âşık olanlar konuşur lâ'l ile mercan gibi,
Âşığın her bir kelâmı olmalıdır can gibi,
Ben tekebbür eylemezim ol lain şeytan gibi,
Huzûrî bir edna kuldur, konuşur edna ile.

⁴⁵ kün: Ol.

2.2.9.2. Tekellüm ve Atışma

Kemalî Ehl-i dil olanlar her dem konuşur,
Ara yerde sohbet, sohbet, söz eksik olmaz,
Pervane olmuşum aşkın nârına,
Sine ocağında köz eksik olmaz.

Huzûrî Mihnet-i sevdaya düştüm düşeli,
Hezar gam çekerim yüz eksik olmaz,
Bülbül oldum bir goncanın peşine,
Baharım gelmeden güz eksik olmaz.

Kemalî Yâ Mevla diyerek girmişim râha,
Çoğunu düşürdüm feryad-ü âha,
Her yerden av gelir bizim avgâha,
Yolmağa ben için kaz eksik olmaz.

Huzûrî Günden güne artar derd-ü kederim,
Darılırsan ülkenizden giderim,
Bilmem tedbirimdir yoksa kaderim,
Bana uğraşmağa yoz⁴⁶ eksik olmaz.

⁴⁶ yoz: ipe sapa gelmez, terbiye görmemiş. Bölgede “çift-çubuğa alıştırılmamış gençler” için söylenir.

2.2.9.3. Tekellüm ve İlişme

Kemalî Der Kemalî nedir bu ihtirazım?
 Dahi çekemezim eda-vü nazın,
 Elinde yok ise doğru bir sazın,⁴⁷
 Başından almağa bez⁴⁸ eksik olmaz.

Huzûrî Yığilsın bir yere sözde sadıklar,
 Kemal-î kadr ile Hakk’a layıklar,
 Var iken sen gibi şaşkın âşıklar,
 Hasta Huzûrî’ye saz eksik olmaz.

Kemalî Mekteb-i irfana hizmet eylesen,
 Kemâletin artar Âşık Huzûrî.
 Varıp bir üstadın tutsan damenin,
 Dirayetin artar Âşık Huzûrî.

Huzûrî Güzelce öğrensen harf-ü imlayı,
 Nezaketin artar Âşık Kemalî,
 Herkesten kendini alçak tutarsan,
 Şecaatin artar Âşık Kemalî.

⁴⁷ Saz düzeninin bozuk, çalanın da acemi olduğuna işaretir.

⁴⁸ Huzûrî’nin başında “*zamanın mollalık işareti olan*” sarık vardı.

- Kemalî Bahçeler içinde bar sana yeter,
Yanmağa bir cüz'i nâr sana yeter,
Yerin Livana'dır⁴⁹ sana yeter,
Melaletin artar Âşık Huzûrî,
- Huzûrî Âşık olan sever pek nîk-i nâmı,
Dinle bezm içinde hazır kelâmı,
Geç tanırsın Levane'yi, Erzurum'u,
Melâmetin artar Âşık Kemalî.
- Kemalî Gel yeter eyleme çok itirazı,
Âşık olan bilmez eda-vü nazı,
Bu akşam elinden verirsın sazı,
Haceletin artar Âşık Huzûrî.
- Huzûrî Yâ Mevlâ diyerek girdik bu yola,
Onun'çün bakmazım sağ ile sola,
Verirsın sarığı saz ile bile,
Rezaletin artar Âşık Kemalî.

⁴⁹ Huzûrî'nin memleketi Yusufeli'nin bir kısmı 1878'den önce eski Livana (Artvin) sancağına bağlı olduğundan Livanalı adı buradan kalmıştır. Livanalı olmanın bir "ar" sayılmasına gelince, fakir ve toprağı az olan kaza halkı, yetiştirdiğı meyve ve sebzeyi satıp eskiden beri merkep ve at sırtında Erzurum'a yük taşırdı. Bu yorum ve halkı adeta küçümseten "yolculuk" yerini artık motorlu taşıtlara bırakıyor.

Kemalî Kemalî âşına her bir hesaba,
Nazar kıl didede almakta âba,
Biraz da düşelim sual cevaba,
Ne hiddetin artar Âşık Huzûrî.

Huzûrî Huzûrî tükendi sohbet ve sözler,
Yığıldı bir yere ehl-i rumuzlar,
Şimdi belli olur utanan yüzler,
Ne minnetin artar Âşık Kemalî.

Buraya kadar yaptıkları deyişmelerle iki âşık birbirini tartıp denemiş oluyordu. Sonra Kemalî'nin dediği gibi sual-cevap faslına geçtiler.

2.2.9.4. Sual-Cevap (Bağlamaca) 1. Fasl

Kemalî Mahlûk-ı eşyadan yok iken eser,
Taala âlemi neden yarattı?
Yarattığı şeyin ne idi aslı?
Bu kadar mevcudat esası tuttu.

Huzûrî Mahlûk-ı eşyadan eser yok iken,
Nur-i pak-i Mustafa'yı yarattı,
O nurun aslı da oldu muhabbet,
Bu kadar mevcudat esası tuttu.

Kemalî İmtihan bezminin çoktur süruru,
Lisanda her zaman vardır müruru,
Her haçan halk oldu Muhammet nuru,
Cenab-ı Mevla'ya kaç secde etti?

Huzûrî Gönül esiridir gam-ü sevdanın,
Kühüne yetelim her bir mamanın,
Hüsn-ü cemaline baktı mevla'nın,
Şükran-ı Mevla'ya beş secde etti.

Kemalî Sana eyleyeyim esma-yı talim,
Ârifler her sözü ederler tefhim,
Nur bir idi kaç olundu taksi?
Evvel taksiminden neyi yarattı?

Huzûrî Onunçün düşmezim mihnet-ü derde,
Aşk ateşi cevân eder bu serde,
Nur bir idi taksim olundu dörde,
Evvel taksiminden kalem yarattı.

Kemalî İmtihan şevki serimi aldı,
Deli gönül aşkın bahrına daldı,
Evvel hangi kavimdir dünyaya geldi?
Mevlâ ânasırın neden yarattı.

Huzûrî İrfan meclisine dedik es-selâ,
Başımıza bulduk seni bir belâ,
“*Can Kavmi*” dünyaya geldi evvelâ,
Anasırım sade nârdan yaratı.

Kemalî İmtihan bezmini ettik küşadî,
Böyle muhabbetin çok olur tadı,
Ana, babaları ne idi adı,
Taala anlara ne azap etti.

Huzûrî Yığıldı meclise çok kadri yüce,
Dinle bir bir sana edem netice,
Adları sorarsın Ma’riç Ma’rice,
Yaktı cehennemde cümle kül etti.

Kemalî Çoğunu düşürdüm gam-ü feryada,
Söyledikçe müşkül olur ziyada,
Kim idi onlardan kaldı dünyada,
İbadetle semavata azm-etti.

Huzûrî Gece gündüz çağırırım Yâ Ma’bud,
Gani Mevla’dandır herkese maksut,
Onlardan idi o şeytan-ı merdud,
İbadetle semavata azm-etti.

Kemalî Gönül kurtulmadı feryad-ü zârdan,
Pervaneler gibi yandı bu nârdan,
Âdem'in toprağın almağa yerden,
Evvela kim gitti sonra kim gitti.

Huzûrî İrfan meclisinde çoktur hünerler,
Hakikat bezmine girermiş erler,
Cebrail'e toprak vermedi yerler,
Cebren almak için Azrail gitti.

Kemalî Der Kemalî, el çekelim kavgadan,
Meharet gösterdin her bir imlâdan,
Âdem çıktı çün cennet-i âladan,
Ne sebep duasın müstecab etti.

Huzûrî Huzûrî düşmüştür sevda meşkına,
Ezel müptelâdır zevk-u şevkına,
Niyaz etti Muhammed'in aşkına,
Ol sebep duasın müstecab etti.

2.2.9.5. Sual-Cevap (Bağlamaca) 2. Fasıl

Huzûrî Neden halk olundu yedi kat yerler?
Neyin üstündedir eşya nededir?
Gökten yere nâzil oldu çar kîtap,
Çar kitapta olan ma'na nededir.

Kemalî Yerler halk olundu ma-ü gevherden,
Zulmet üzre yahu eşya andadır,
İncil, Zebur, Tevrat, Kur'an dört kitap,
Ba-yi Bismilah'tır ma'na andadır.

Huzûrî Ezelden çekerim gam-ü sevdâyı,
Güzel halletmeli her bir manayı,
Biz ki Nuh zamanı verdik imzayı,
Nerde o sened-i ihfa nededir?

Kemalî Gönül kurtulmadı derd-ü mihnetten,
Her zaman yanmakta bu harareten,
Ol Hacer-ül-esved çıktı cennetten,
Kâbe-i ulyada ihfa andadır.

Huzûrî Âşık olan aşk meclisinin kaynatır,
Ehl-i diller gönüllerin eğletir,
Hangi candır üst çenesin oynatır,
Söyle öz yerini imdi nededir.

Kemalî Ezeli çektiğin âh ile vahtır,
Âşıklık dediğin bir doğru râhtır,
Üst çenesi oynatan da timsahtır,
Mekâni deryadır işit nededir.

Huzûrî Ehl-i dil olanlar sever nîk-i nam,
Dinle sözlerimi hâsıl-ı kelâm,
Niçin kesmek oldu balığa haram,
Kesilmezden yenir hikmet nededir.

Kemalî Gözüm yoktur var ile de yoğuna,
Rast gelmişim senin gibi çoğuna,
Balık ki tutuldu Nemrut okuna,
Kesmek haram oldu hikmet andadır.

Huzûrî Âşıkların Mevla’ dandır talebi,
Bazılar zekidir bazılar gabi,
Dilsiz olduğun nedir sebebi,
Söyle bunda olan hikmet nededir?

Kemalî Ettğim Mevla’ dan talep değil mi?
Meftun eden bir gonca-leb değil mi?
O da ol Nemrud’a sebep değil mi?
Benim anladığım hikmet andadır.

Huzûrî Laf ü güzaf eylediğin çok idi,
Acı sözün yüreğimde ok idi,
Nemrud hiç doğmazdan evvel yok idi,
Söyle doğrusunu hikmet nededir?

Kemalî Der Kemalî, hakikate ereyim,
Bağban olup güllerini dereyim,
Doğrusun bilirsen söyle göreyim,
Benim anladığım hikmet andadır.

Huzûrî Huzûrî lâf etmez özü özüne,
Kimsenin aybını vurmaz yüzüne,⁵⁰
Cennetteki uydu şeytan sözüne,
Halk dilini aldı hikmet andadır.⁵¹

2.2.9.6. Huzûrî'den Taşlama

Hanı nerde kaldı laf-ü güzafın?
Laf ile meydana gelen biçare,
Şimdi bir köşede melûl oturur,
Evvel benden saızı alan biçare.

Çekmedim edasını nazını,
Tezelden kesiptir itirazını,
Ne pek tezden verdi kendi sazını,
Başımda sarığı bölen biçare.

⁵⁰ “*Yerin Livane'dir ar sana yeter*” demesini hatırlatıyor.

⁵¹ Bu soru-cevaplarda geçen bilgiler dini, kimi de batıl inanışa göre sıralanıp tekrarlanmış oluyor.

Felek desteledi giribânını,
Gözlerinden dökmek ister kanını,
Anladın mı Livane'nin şanını,
Evvelce üstüme gülen biçare.⁵²

Huzûrî yâd eyler daim pirini,
Yar yoluna vermek ister serini,
Bilemedin bir balığın sırrını,
Söz ve sohbetinde yalan biçare.

2.2.9.7. Karşılaşmaya Bağlama (Bitirme)

Huzûrî, fasıllı töreye göre yeni taşlamaca olan aşağıdaki “*Ne sandın*” destanı ile bağlamıştır.

Dinle sözlerini ey dil-i Şeyda,⁵³
Her çiçeği gül-i ra'nâ mı sandın?
Cünûn-i aşk ile gel olma rüsva,
Gördüğün dilberi Leylâ mı sandın?

Her köşede yüzbin dekbaz yatarlar,
Dünyadır adamı taştan atarlar,
Kargayı bülbüldür diye satarlar,
Hem taşı gevher-i yektâ mı sandın?

⁵² üste gülmek: Alay etmek.

⁵³ Yahut “*aşk-ı şeyda*” Huzûrî bana yukarıdaki şekilde yazdırmıştır. Dizdaroglu Hikmet Bey’e gönderdiği metinde “*aşk-ı şeyda*” yazılmış.

Alıp anâsır-u eşyadan haber,
Ârif ol ki demesinler bî-hüner,
Âkıl ol zannetme zehri penzehir,
Pekmez lâpasını⁵⁴ helva mı sandın?

Sûret-i ahvale gel olma nâzır,
Senin aradığın bulunur nâdir,
Molla odur bile bâtın-u zâhir,
Her beyaz başlıyı molla mı sandın?

Kalma gözüm tehî hulyâ içinde,
Serseri dolanma dünya içinde,
Sefineler lâzım derya içinde,
Ördek yüzen gölü deryâ mı sandın?

Kuru laklakları alma aynına,
Gülünçle bırakma irfan beynine,
Baban odur gire anan koynuna,
Her uruk sakalı baba mı sandın?

⁵⁴ Üzüm şirasından cevizli sucuk yapmak için pişirilen peltenin yerli adı.

Arif olan neyler yalan beyanı,
Bir noktadan anlar cümle ma'ani,
Nâmertlik eyleyip incitme canı,
Nakış yazısını dua mı sandın?⁵⁵

Herkese haddince eyle iltifat,
Benliğin yar ise bir tarafa at,
Köşelerde yatan bir takım zevat,
Her eski hikâye(yi) geda mı sandın?

Yalvarma namerde sakın ey hümam,
Bir kötülük yapar sana serencam,
Terberliyi derviş cübbeli(yi) imam,
Borusuz mangalı soba mı sandın?

Önüne bakanın hilesi çoktur,
Gönlü alçak olan her zaman toktur,
Göz açıp görenler binde bir yoktur,
Her gözü yumanı amâ mı sandın?

Baldudak adamın şerrinden savuş,
Yüzbeyüz sövenden darılma konuş,
Uzunu bayrakdar, kısayı çavuş,
Her palto giyeni ağa mı sandın?

⁵⁵ nüsha: "Nakış yazı, şetmi dua mı sandın?"

Ârif-ü dânaîlar oturur ebsem,
Binde bir söylemez esrâr-ı mübhem,
Çok boşboğaz vurur yerden gökten dem,
Zincirli deliği dâna mı sandın.

Hava ve hevese aldanma her dem,
Arzusu çok olan dolaşır pür-gam,
Bal şerbetin Kevser, aksuyu zemzem,
Her şehri cenneti âla mı sandın?

Ehl-i dil sözüne eyler riayet,
Olmak ister isen saip-kemalet,
Huzûrî sen sana eyle nasihat,
El ârifîr halkı tenhâ mı sandın.

SONUÇ (KİTABIMIZ BİTERKEN)

Âşıkların ve benim bu kitaptaki sözlerimiz burada bitiyor. Birkaç satırla, Aziz okuyucularıma sunamadığım sözleri buraya alıyorum:

Kitap baskıya verilirken, ikinci ve üçüncü kitapların müsveddelerine ve bu kitaptan bazı karşılaştırmaları aktarmak zorunda kaldım. Muhibbî ve Mahirî'nin diğer âşıklarla olan karşılaşmaları bunlar arasındadır. Bu zorunluluğu doğuran sebeplerden biri, karşılaşma deyişlerinin bu denli kabarık olacağını tahmin edemeyişimdir.

Huzûrî merhum 1941 Kars seyahati sırasında yazdığı bir seyahatinde şöyle demiştir:

*“Çoruh hâkiyle eylersem tefâhür haklıyım zirâ,
Bu hâk-ı bihterin çok şâir-i şeyda yetiştirmiş.”*

Demek Çoruh'tan (Artvin ilinin 1936-1951 arasındaki adı) sonra Kars ve Erzurum illerimizin yetiştirdiği nice şair-i şeydaların da karşılaşmaları baştan sona toplanıp bir araya getirilse daha nice ciltler dolacaktı.

İleride, Kars ve Erzurum'dan çıkmış âşıklardan daha birçoğunun karşılaşmalarının bundan sonraki kitaplarımızda yer alacağına da bu münasebetle işaret etmek istiyorum. Kars'ın yetişkin değerlerinden tarihçi ve folklorcu Kırzioğlu Fahrettin Bey adı gecen bu üç il çevrelerinde yetişmiş âşıklar üzerinde daha geniş inceleme

ve tespitler yapmıştır. Bu kitabımızda bibliyografyasını verdiğimiz “*Edebiyatımızda Kars*” adlı büyük eseri bu inceleme ürünlerinin sadece bir tanesidir. Sayın yazar, bana yolladığı 8 Nisan 1965günlü mektubunda bu konu üzerinde bir haber vermiş oluyor:

“*Doğu İllerimizde Âşık Karşılamaları*” yazmanız, büyük bir himmet olacak. Eski millî an’aneyi devam ettirenler size dua edeceklerdir. Birinci baskıyı bitirin, ikincisine bende ki karşılaşmaları da takdim ederim, araya katarsınız. “*Bahri-Mehdî, Bahri-(eski) Zülalî, Şenlik-Sümmânî, Şenlik-Zülalî, Şenlik-İz’anî, Sümmânî-Sezai, Nihânî-Sümmânî, Cemal-Hoca-Nihânî, Şenlik-Nigahî*” ilk hatıra gelenlerdir.

Aziz dostumuzun bu himmetleriyle, çıkacak ikinci ve üçüncü kitapların taliminizden daha da kabarık hacimlerde olacağı ve bunun halk kültürümüz namına sevindirici bir haber olduğu muhakkak. Kırzioğlu’nun halkın hazinesinden fışkıran ve onu öz malı olan âşık deyişlerini-bu yoldan da olsa halka ulaştırmak için gösterdiği ince duyu ve ilgiyi, burada her türlü övgünün üstünde bir feragat örneği olarak kaydetmek isterim.

Yine Huzûrî baba bir vesileyle 1938 de şöyle demişti:

“*Nice şairlerin fevtiyle âsârı da ölmüştü*
Muhakkak neşr-i âsâriyle oldu ruhları ihyâ.”

Sayın Kırzioğlu ve ben, bu kitaplarda onların samimi duyuşlarını ve halkın hafızasında henüz tazeliğini yetirmemiş

seslerini tekrarlarlarken řu umudu çalışmalarımızın meyvesi olarak tanıyoruz:

“Kendileriyle birlikte eserleri de ölmüş” olmasın... Aslında buna hiçbir gönöl razı olmaz.

Deyişme metinlerinde âşıklarımızın kullandığı *“yerli ağız”*ın (mahallî şive) muhafazasına çalıştım. Ne var ki noksansız yaptığımı iddia edemem.

Kitap göze çarpacak her türlü noksan ve hatalara eleştirmenlerimizin işaret edecekleri tabiidir. Bu konuda yerli tetkik ve bilgi sahibi olan çevre aydınlarımızın da beni birer mektupla uyarlamalarını sevinçle karşılayacağım. Bu gibi tenkit ve uyarmalar, ileride çıkacak her türlü eserleri olgunlaşmasına hizmet edecektir.

Bu konularla ilgili hizmet yolunda benim gibi gönüllü ve bana bu işlerde yardımcı Ardanuçlu Sayın Bekir Hazar dostumu da buradan şükranla kaydederim. Sürekli ilgi ve teşviklerini eksik etmedi; var olsun. Emek Basımevi sahibi Fahri Erbasın’ın yüklü işleri arasında kitabın baskısında gösterdiği ilgi ve titizliği de şükranla kaydederim.

Aziz okuyucularımıza ve hemşehirlerimize saygılarımı sunarken řu cümleyi kaydetmeden geçemiyorum: Kitap bastıran yazarlara ve basın işleriyle uğraşanlara Ulu Tanrı kolaylıklar versin.

Mustafa Âdil Özder